

Sveučilište u Zagrebu

FILOZOFSKI FAKULTET

ODSJEK ZA JUŽNOSLAVENSKE JEZIKE I KNJIŽEVNOSTI

KATEDRA ZA SRPSKU I CRNOGORSKU KNJIŽEVNOST

I. Lučića 3, ZAGREB

IVANA PUHARIĆ

DIPLOMSKI RAD

KOLIKO PUTA MARATONCI TRČE POČASNI
KRUG?

Mentor: dr. sc. Dušan Marinković, red. prof.

Zagreb, 2016.

1. SADRŽAJ

1. SADRŽAJ.....	2
2. UVOD.....	3
3. O AUTORU.....	5
4. NEPOZNATO O POZNATOME.....	7
5. CRNI HUMOR.....	9
6. AKTANCIJSKI MODEL.....	11
7. KONCEPCIJA LIKOVA.....	13
8. TOPALOVIĆI.....	16
9. TOPALOVIĆEVSKÉ ŽENE.....	25
10. LJUBAVNI TROKUT.....	30
11. KRIMINAL KAO NAČIN ŽIVOTA.....	34
12. NA VELIKOM PLATNU.....	40
13. DASKE KOJE ŽIVOT ZNAČE.....	45
14. ZAKLJUČAK.....	48
15. LITERATURA.....	50

2. UVOD

Preko četrdeset godina je prošlo od izlaska prve postave *Maratonaca* na Veliku scenu Ateljea 212 (u režiji Ljubomira Draškića), a nepunih deset godina kasnije Slobodan Šijan prema njoj režira legendarni film. Kovačević, tada tek student treće godine studija dramaturgije, zasigurno nije mogao ni sanjati koju će slavu steći ovaj komad. On ni dan danas ne gubi na popularnosti (na žalost i aktualnosti) te je postao dio kolektivne svijesti brojnih stanovnika Balkanskog poluotoka koji su bili zainteresirani upoznati se s tekstom o kojem se vode brojne rasprave. Pokušat ćemo naći odgovor na pitanje što je to u ovom djelu da generacije gledatelja i čitatelja nasmijava do suza i plijeni njihovu pozornost.

U prvom dijelu ćemo navesti ključne biografske točke, na nivou životne i stvaralačke sfere, Dušana Kovačevića, koji od 1973. godine, kad je u Beogradu diplomirao na odsjeku Dramaturgije na Akademiji za pozorište, film, radio i televiziju, neumorno stvara i u tom smislu možemo reći da je njegov opus još uvijek otvoren i s tim naša interpretacija računa. Tekst je doživio brojna priznanja pa je nosioc sa svojim autorom niza nagrada u zemlji i inozemstvu.

U drugom dijelu ćemo ukratko opisati one oblike kazališne eksperimentalne biti koje je drama do danas doživjela u europskoj tradiciji: od kazališnog komada, preko filmske ekranizacije, do oblika intermedijalnih, a to su mjuzikl, odnosno strip. Tekst posjeduje jedan performativni potencijal kojeg će iskoristiti brojni autori, u prvom planu kazališni redatelji.

Središnji dio rada, od petog do jedanaestog poglavlja, posvećen je analizi dramskog teksta i likova; nastojat ćemo protumačiti aktancijske napetosti među njima, što je to što ih pokreće, interpretirati jesu li njihovi postupci uvjetovani društvenim okolnostima i vremenskim razdobljem u kojem su nastali, koji je njihov sustav vrijednosnih načela. Iščitavanjem samoga djela, ali i literature u vezi s njim, nastojat ćemo objasniti zašto je djelo i dalje dobro percipirano kod publike te zašto i dalje dobro funkcionira, neovisno o tome što je današnje društvo ideološki i organizacijski bitno drugačije nego što je bilo u vrijeme u kojem funkcionira dramska priča, a to je vrijeme socijalističke Jugoslavije. Promotrit ćemo odnose među likovima, njihov pogled na svijet kao i njihov pogled na same sebe.

Kako drama kroz vrijeme prestaje biti samo drama, budući da dramski tekst ne postoji samo kao dramski tekst u smislu u kojem ga je Kovačević kao pisac realizirao, tako i vrijeme, jasno definirano u samoj drami kao historiografsko vrijeme, prestaje imati „objektivno“/historiografsko značenje, jer postaje alegorijsko, nepostojano i proteže se do neke nadvremenske pozicije, odnosno gura se u jedan prostor svezremenosti. Likovi nisu višeslojni niti su psihološki nijansirani. Njihova je individualnost posve nebitna u kontekstu petrificiranog patrijarhalnog sustava, a svaki otpor uzaludan pa tako i Mirko – „porodični problem“, koji se ne želi, ili na prvi pogled, ne može prilagoditi, postaje tek jedan od kotačića ovog podmazanog stroja, koji formalno, bez ikakva sadržaja, funkcionira kroz, tko zna koliku, povijest. Ova „neuništiva“ crnohumorna skupina posve je jednolična i pomalo groteskna, a svo se djelovanje zasniva na dva aktancijska modela: sukobima ili klasičnom ljubavnom trokutu. Pritom je posve nebitno tko je od Topalovića sudionik tog sukoba, kao i na koga je njihova agresija usmjerena: radi li se o društvu kao cjelini – suparniku i ugrožavatelju skupine, ili pak o borbi pojedinih članova skupine za nadmoć.

U jednom ćemo se dijelu osvrnuti i na ulogu žene, ako to uopće možemo nazvati ulogom, jer u topalovićevskom svijetu ona nema gotovo nikakvo značenje i ostaje tek robotizirani, nijemi objekt.

Zaključujemo kako opisani „trenutak“ u drami postaje bilo koji trenutak pa tako i onaj suvremeni. Kovačevićeva kritika svijeta, u kojemu vlada egoizam, jednounmlje, agresija, naprasitost, instinktivno, naučeno ponašanje, koje izmiče bilo kakvom promišljanju i analizi, postaje i kritika suvremenog svijeta, a Topalovići – samoživa, apsurdna i totalitarna „jedinka“ – ogledni primjerak surovog, muškog i korumpiranog balkanskog svijeta, ali i mentaliteta. Zato i ne čudi da djelo, baš kao i nekad, pobuđuje zanimanje suvremenog čitatelja i gledatelja.

Rad završavamo osvrtom na film i predstavu postavljenu u kazalištu *Kerempuh* te utvrđujemo u kojoj su mjeri ostali dosljedni izvornom tekstu.

3. O AUTORU

Dušan Kovačević je rođen 12. srpnja 1948. godine u Mrđenovcu kraj Šapca. Osnovnu školu je završio u Šapcu, a gimnaziju u Novom Sadu 1968. godine. U Beogradu je 1973. diplomirao na odsjeku Dramaturgije na Akademiji za pozorište, film, radio i televiziju. Uz to što se od tada profesionalno bavi pisanjem, radio je kao dramaturg na Televiziji Beograd (1973.-1978.), bio je docent na Fakultetu dramskih umetnosti u Beogradu (1986.-1988.), 1996. godine postaje umjetnički direktor Zvezdara teatra, a od 1998. i direktor ovog kazališta. U listopadu 2000. godine je izabran za dopisnog člana SANU-a, a 2010. za redovnog člana. Godine 2005. je imenovan veleposlanikom Srbije i Crne Gore u Portugalu. Živi i radi u Beogradu.

Iako se prvo pojavio kao pisac radio-drama 1970. godine (*828 kilometara severno od prve varoši* i *Bio čovek*), karijeru je nastavio kao dramski pisac (*Maratonci trče počasni krug* (1973), *Radovan treći* (1973), *Šta je to u ljudskom biću što ga vodi prema piću* (1976), *Proleće u januaru* (1976), *Luminacija na selu* (1978), *Sabirni centar* (1982), *Balkanski špijun* (1983), *Sveti Georgije ubiva aždahu* (1986), *Klaustrofobična komedija* (1987), *Profesionalac* (1990), *Urnebesna tragedija* (1991), *Lari Tompson, tragedija jedne mladosti* (1996), *Kontejner sa pet zvezdica* (1999), *Doktor Šuster* (2001), *Generalna proba samoubistva* (2008), *Život u tesnim cipelama* (2010), *Kumovi* (2012) i drama za djecu *Svemirski zmaj* (1973). Od 1987. praižvedbe svojih komedija režira osobno. Njegove drame su prevedene na više stranih jezika.

Napisao je i filmske scenarije za *Beštije* (1976, režija Ž. Nikolić), *Poseban tretman* (1978, režija G. Paskaljević), *Ko to tamo peva* (1980, režija S. Šijan), *Maratonci trče počasni krug* (1981, režija S. Šijan), *Balkanski špijun* (1984, režija D. Kovačević i B. Nikolić), *Sabirni centar* (1990, režija G. Marković), *Podzemlje-Underground* (1995, režija E. Kusturica), *Urnebesna tragedija* (1995, režija G. Marković), *Profesionalac* (2003, režija D. Kovačević), *Sveti Georgije ubiva aždahu* (2009, režija S. Dragojević).

Autor je i televizijskih drama *Povratak lopova* (1974), *Dvosobna kafana* (1975), *Zvezdana prašina* (1976) te tv serija *Čardak i na nebu i na zemlji* (1976) i *Bila jednom jedna zemlja* (1995).

Dušan Kovačević je dobitnik mnogih kazališnih i filmskih nagrada u zemlji i inozemstvu. Između ostalih, to su četiri Sterijine nagrade i Nagrada Sterijinog grada Vršca za najbolju komediju, dvije nagrade *Branko Ćopić*, nagrada *Joakim Vujić*, nagrada *Miloš Crnjanski*, nagrada *Marin Držić*, Oktobarska nagrada Beograda, dvije Zlatne arene, nagrada *Vjekoslav Afrić*, nagrada *Stjepan Mitrov Ljubiša*, *Prix du Scenario au Festival du Film Comique* u Marseilleu za film *Maratonci trče počasni krug*, dva *Grand Prix*-a za scenarije na Filmskom festivalu u Montrealu za filmove *Balkanski špijun* i *Profesionalac* i mnoge druge nagrade svjetskih filmskih festivala.

4. NEPOZNATO O POZNATOME

Maratonci trče počasni krug su napisani 1972. godine, a praizvedba je bila 26. veljače 1973. na Velikoj sceni Ateljea 212 u Beogradu pod redateljskom palicom Ljubomira Draškića. Tamo je izvedena 212 puta, a posljednja izvedba je bila 19. lipnja 1985. Originalnu postavu *Maratonaca* su činili Milivoje Tomić (Maksimilijan), Milutin Butković (Aksentije), Đorđe Jelisić (Milutin), Bora Todorović (Laki), Milan Gutović (Mirko), Vesna Pećanac (Kristina), Dragan Nikolić (Đenka Đavo), Taško Načić (Bili Piton), Gordana Marić (Olja), Tomislav Stanojković (Pregaženi Čovek) i Vladislav Stevanović (Grobar). Drama je, naravno, bila izvođena u mnogo drugih gradova u zemlji i inozemstvu, između ostalog, izvodi se i sad u kazalištu *Kerempuh* u Zagrebu u režiji Ive Milošević.

Jedna od zanimljivijih izvedbi koju valja spomenuti je ona u beogradskom Pozorištu na Terazijama iz 2008. redatelja Kokana Mladenovića. On je, naime, postavio *Maratonce* kao mjuzikl. Napravljen je prema filmskoj verziji, traje tri sata ali izaziva pozitivne reakcije publike.

Tu je još i izvedba *Maratonaca* iz 2013. redateljice Milice Kralj koja je u Zvezdara teatru postavila predstavu sa ženskom postavom. Predstava se temelji na filmu, a ne drami i radnja je premještena u 21. stoljeće. No, kako kaže Aleksandra Kuzmić, ova verzija nije baš dobro rješenje jer se gubi arhetipska osnova koja čini djelo onim što je. *Maratonci* imaju primarno arhetipsku prirodu utemeljenu na odnosu otac – sin, koji se bitno razlikuje od arhetipskog odnosa majka – kći, ali iako se gubi arhetipska osnova ostaju mnoga bravurozna komediografska rješenja.¹

Također je zanimljivo i da su prema tekstu Kovačevićevih *Maratonaca* Milica Žebeljan, Borislav Čičovački i Isidora Žebeljan napisali libreto za operu. Glazbu je komponirala Isidora Žebeljan, a djelo je premijerno izvedeno u Austriji 2008. u režiji Nikole Raba.

Jedna od sigurno najinteresantnijih umjetničkih formi u kojoj su se *Maratonci* pojavili je strip. Naime, 2013. godine dva poznata imena strip scene Dragan Lazarević i Božidar

¹ A. Kuzmić, *Slika sveta u dramama Dušana Kovačevića. Gola istina i čas istorije*, Muzej pozorišne umetnosti Srbije, Beograd 2014, str. 13

Milojković su napravili strip *Maratonci trče počasni krug* prema istoimenom filmu koji je oduševio i čitaoce i ljubitelje filma.

I naravno - film. Godine 1982. Slobodan Šijan je prema scenariju Dušana Kovačevića režirao antologijski film *Maratonci trče počasni krug*. Filmska verzija *Maratonaca* je poznatija i citiranija među svekolikim pučanstvom, a valja napomenuti da se u mnogočemu razlikuje od dramskog djela, no o tome ćemo dalje u radu.

5. CRNI HUMOR

Aleksandra Kuzmić *Maratonce* žanrovski svrstava u crnohumornu komediju². S tim se slažem, ali bih također nadodala da je riječ i o satiri i groteski.

„Kada komedija kritizira neke pojave ili karaktere jetko ih ismjeujući i oštro ih osuđujući, govorimo o satiri, a kada se prema ljudskim slabostima i manama odnosi s razumijevanjem i bez želje da ih osuđuje, riječ je o humoru kao neposrednom književnom odnosno umjetničkom prikazivanju smiješnog bez drugih pretenzija. Također se često povodom komedije govori o groteski, u kojoj prikazivanje teži izobličivosti, neprirodnom, fantastičnom i nakaznom, što djeluje na granici između gorko ozbiljnog i smiješnog.“³

Prema ovim Solarovim definicijama satire i groteske možemo zaključiti da se Kovačevići *Maratonci* uklapaju u opis. Kovačević je pisac mentaliteta, a kao takav ga ponajprije ismijava. U njegovim dramama, pa tako i u prvijencu, čitatelje/gledatelje nasmijava ono što im je itekako poznato iz stvarnog života. U ovom komadu je taj balkanski mentalitet predmet ismijavanja, ali je i doveden do te mjere da je nakazan i izobličen, groteskan.

Ovako oslikan mentalitet sad već davne 1972. godine nasmijava publiku i dan danas, a to se može objasniti činjenicom da se nije baš puno toga promijenilo. Istina, raspala se bivša država, proživjeli smo rat, sad su svi samostalni i još i dalje netrpeljivi jedni prema drugima, ali mentalitet je ostao isti. Ljudi će se i dalje smijati nakaradnoj starosti određenih članova obitelji Topalović, njihovim izopačenim umovima, umijeću da i najgore događaje doživljavaju relativno normalnima (kao npr. gaženje ljudi).

Ovo djelo ima snažnu arhetipsku osnovu. Pišući o psihoanalitičkoj i arhetipskoj književnoj kritici Solar kaže: *„Baveći se, naime, proučavanjem veze između mitova i podsvijesti, on je pojam podsvijesti shvatio i u smislu kolektivne podsvijesti, tj. takvog psihičkog sloja koji je zajednički svim ljudima jer na određeni način sadrži kolektivno iskustvo čovjeka. To iskustvo samo posredovano, preko simbola dolazi do svijesti pojedinca, a ono sadrži niz nediferenciranih oblika, tipova i tendencija. Arhetipovi su tako za Junga neki*

² A. Kuzmić, *Slika sveta u dramama Dušana Kovačevića. Gola istina i čas istorije*, Muzej pozorišne umetnosti Srbije, Beograd 2014, str. 15

³ M. Solar, *Teorija književnosti*, Školska knjiga, Zagreb 1977, str. 192

oblici podsvjesne psihičke energije, oblici koji se manifestiraju u simbolima sna, mitova i umjetnosti.“⁴

Aleksandra Kuzmić je u svom djelu povukla pitanje da li *Maratonce* treba promatrati kao proizvod vremena i prostora u kojem su nastali ili kao arhetip. Pisac je likove smjestio u vrijeme i prostor u kojem sam živi, no kako autorica kaže, likovi time nisu određeni, vrijeme je tu samo dekor, nije presudno niti u formiranju likova, niti u građenju zapleta, te je „*osnovna priča u ovoj komediji do te mere arhetipska da će, kad se izuzmu groteskno-hiperbolisani otklon i izvesni pobočni elementi radnje, ključ njenog razumevanja ostati nedirnut dok god postoje kulture, društva i porodice u kojima se sin tretira kao pretnja ocu.*“⁵

Upravo ta arhetipska osnova je ključ uspjeha ovog djela i razlog njegove popularnosti i dan danas, jer vremena se možda mijenjaju, ali mentalitet i kolektivna svijest ostaju isti.

⁴ Isto, str. 224

⁵ A. Kuzmić, *Slika sveta u dramama Dušana Kovačevića. Gola istina i čas istorije*, Muzej pozorišne umetnosti Srbije, Beograd 2014, str. 18

6. AKTANCIJSKI MODEL

Aktant je logička kategorija analize pripovjednog teksta koju francuski teoretičar A. J. Greimas (1966.) dobiva funkcionalnom redukcijom prijašnje kategorije lika. Aktanti (pravi-subjekt, objekt; modalni-pomoćnik, protivnik; etiologijski-pošiljatelj, primatelj) tvore apstraktnu matricu odnosa koja se transformacijama prevodi u konkretno (modalno, žanrovsko, stilsko, jezično) očitovanje pripovjednog teksta.⁶

Prema Greimasu šest osnovnih aktanata je povezano na sljedeći način: subjekt, uz djelovanje pomoćnika i protivnika, koji su povezani modusom moći, jer mu oni daruju ili oduzimaju moć, želi zadobiti predmet žudnje, odnosno objekt, koji je s druge strane povezan sa pošiljateljem i primateljem, koji su spojeni etiologijom spoznaje koju jedan predajom objekta omogućuje, a drugi prima.

Aleksandra Kuzmić u *Maratoncima* izdvaja dva dominantna aktancijska modela. Oba su po prirodi arhetipska i predstavljaju tipičan komediografski obrazac zasnovan na sukobu interesa. Prvi se tiče položaja u obitelji i očituje se kao višestruki model koji se može diferencirati ovisno o liku koji zauzima mjesto subjekta, a drugi je klasični ljubavni trokut.⁷

U prvom aktancijskom modelu obitelj je i pošiljatelj i protivnik, a njihove iskrivljene vrijednosti se pokazuju kao pomoćnici. Subjekt može biti bilo koji član obitelji, a ovisno tome i objekt se mijenja – to može biti promjena životnog položaja, dominacija u obitelji ili dobitak nasljedstva. Premda je Mirkovo neslaganje i sukob s ostatkom obitelji posebno naglašeno, suštinska sukobljenost je sadržana u samom ustroju obitelji i tiče se odnosa svakog pojedinačnog potomka prema precima. Nije Mirko jedini koji se osjeća potlačeno, nemoćno i manje vrijedno u odnosu na starije članove obitelji, u istoj poziciji su i ostali članovi obitelji u odnosu na svoje očeve, djedove, pradjedove, odnosno čukundjedove. Struktura ove obitelji je takva da stariji članovi tretiraju mlađe na isti način kako su i sami bili tretirani – kao manje vrijedne, bez glasa i prava, sve dok ima starijih ukućana koji su još u naponu snage. S obzirom da je Mirko najmlađi u obitelji pa time i najugroženiji, aktancijski model u kojem je on postavljen kao subjekt je veoma važan u pogledu razvoja radnje.

⁶ Preuzeto sa: <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=1200>

⁷⁷ A. Kuzmić, *Slika sveta u dramama Dušana Kovačevića. Gola istina i čas istorije*, Muzej pozorišne umetnosti Srbije, Beograd, 2014, str.29

Mirkova želja za promjenom života ga dovodi u sukob s ostatkom obitelji jer oni smatraju neprihvatljivim činjenicu da se ne želi baviti obiteljskim poslom. No, kako piše Kuzmić, Mirkova pobuna se očituje u dva vida – prvi je odbijanje ulaska u obiteljski posao i to je za obitelj neprihvatljivo, a drugi je preuzimanje uloge vođe obitelji agresivnim ispadima kao što su silovanje i ubojstvo, što obitelj vidi kao prihvatljivo ponašanje. Preuzevši glavnu riječ u obitelji Mirko je napravio nešto što nitko drugi nije i razbio hijerarhiju jer se kao najmlađi postavio kao vođa.⁸

Na samom početku djela nije se dalo niti pretpostaviti da će se Mirko nametnuti kao glava obitelji. Jedina želja mu je bila da se što dalje makne od te zatrovane sredine i započne sve iz početka. No, stjecajem okolnosti i suočen sa raznim preprekama Mirko ide u drugu krajnost i ne samo da se pridružuje svojoj grotesknoj obitelji, već ju i predvodi. Njihovo povjerenje, divljenje i apsolutnu poslušnost zadobiva svojom izrazitom agresivnošću koja je prvotno usmjerena na žene u njihovom životu, a potom i na sve ostale. Dokazivanjem svoje seksualne moći se dokazao i kao vrijedan nasljednik trona te od tog trenutka kreće nova era za obitelj Topalović i njihov posao.

Drugi aktancijski model se tiče ljubavnog trokuta Mirko – Kristina – Đenka Đavo. U ulozi subjekta se nalazi Đenka Đavo, koji djeluje za samoga sebe ali i u korist obitelji, koji se nalaze u ulozi pomagača, jer žele posredstvom Đenke razdvojiti Mirka i Kristinu. U ulozi primatelja su opet Đenka Đavo i obitelj Topalović predvođena Lakijem, dok je u ulozi objekta Kristina, a protivnici su Mirko, koji želi Kristinu samo za sebe i Olja, koja želi Đenku. Bez ovog ljubavnog trokuta ne bi bilo raspleta radnje i rješenja početne dramske situacije. Đenka želi rastaviti Mirka i Kristinu jer ju želi za sebe, a Laki ga na to potiče jer se želi riješiti „smetnje“, odnosno smatra ako Kristina nije u igri da će Mirko prestati sanjariti o novom životu i pridružiti se obitelji. Na koncu je Đenkin i Lakijev plan bio uspješan, ali sa pogubnim završetkom. Kristinina nevjera i pasivnost su gurnuli Mirka preko ruba, ne samo da je se riješio nego ju je ubio, a Lakijeva želja da se Mirko pridruži obitelji je bila i više nego ispunjena, jer je Mirko nakon tog čina postao vođa obitelji.

⁸ Isto, str.33

7. KONCEPCIJA LIKOVA

Aleksandra Kuzmić je likove iz *Maratonaca* proučila kroz par različitih koncepcija likova – statičnu i dinamičnu koncepciju likova, transpsihološku i psihološku koncepciju likova, tip ili individuu, jednodimenzionalnu i višedimenzionalnu koncepciju likova te zatvorenu i otvorenu koncepciju likova.

Pišući o statičnoj i dinamičnoj koncepciji likova Kuzmić zaključuje da su svi osim Mirka statični likovi jer se kroz radnju ne mijenjaju.⁹ Svi članovi obitelji Topalović, izuzev Mirka, su čvrsto zauzeli svoje pozicije i, bez obzira što priželjkuju promjenu u smislu da budu Pantelijini nasljednici, odnosno da preuzmu vodstvo obitelji i obiteljskog posla, dobro su upoznati s hijerarhijom te tu ništa ne mogu promijeniti. Bili Piton i Đenka Đavo su također nepromjenjivi, oni su od početka do kraja drame isti. Što se tiče ženskih likova, Olja također ne pokazuje nikakve ozbiljne želje za promjenom, a Kristina je potpuno pasivna, i radi samo ono što joj se kaže. Mirko, s druge strane, iskače iz onih okvira u koje je prvotno postavljen, odnosno, bar pokušava. Prvotna tendencija da pobjegne sa voljenom djevojkom što dalje od vlastite obitelji i posla koji mu pokušavaju nametnuti je zaboravljena u trenutku kad sazna da ga je djevojka prevarila. Tu se sve mijenja, on postaje ubojica, glava obitelji i obiteljskog posla, postaje ono od čega je pokušavao pobjeći.

Što se tiče transpsihološke i psihološke koncepcije likova Kuzmić se poziva na Manfreda Pfistera i kaže: „*Kad je mera samorazumevanja usklađena sa psihološkim obeležjima predstavljenog karaktera, koncepcija lika je psihološka, a kad nadilazi psihološku prihvatljivost, pa junak izgovara samokomentare koji nikako ne mogu proisticati iz njegovih osobnosti ili uvida, onda je posredi transpsihološka koncepcija.*“¹⁰ Iz toga zaključuje da su svi likovi u *Maratoncima* oblikovani unutar psihološke koncepcije jer su svi obilježeni nepostojanjem introspekcije.

Osvrćući se na koncepciju likova, u smislu da li su tipovi ili individue, Kuzmić spominje tipologiju poznatu od antičkih vremena utemeljenu na arhetipu – tip škrtog starca i tip lakomislenog sina.¹¹ Tvrdi da su dva lika u *Maratoncima* najbliže tipu škrtog starca, a to

⁹ A. Kuzmić, *Slika sveta u dramama Dušana Kovačevića. Gola istina i čas istorije*, Muzej pozorišne umetnosti Srbije, Beograd, 2014, str. 38

¹⁰ Isto, str. 44

¹¹ Isto, str. 45

su Aksentije i Milutin. Njihove osnovne crte su starost, škrtost i suparništvo sa potomcima. Maksimilijana ne svrstava u ovaj tip jer je prestar, odnosno nema više moć i ovisi o drugima.¹²

Tip lakomislenog sina bi se, prema riječima Kuzmić, mogao primijeniti na svakog sina među Topalovićima, ali se ipak prepoznaje u liku Mirka, a Lakijev lik svrstava na nekakvu granicu između lakomislenog sina i škrtog starca.¹³ No, Kuzmić navodi da rasplet u *Maratoncima* nije standardni sukob škrtih očeva i lakomislenih sinova kao što je bilo tipično za antičko ili neko drugo doba, gdje su gotovo uvijek sinovi namagarčili očeve. U ovom slučaju sin ne dolazi do prevlasti varkom već vrijednostima i ponašanjem koje je cijenjeno unutar obitelji. Iz svega toga je izvučen zaključak da je Mirko koncipiran kao individua, no svojim preobražajem na kraju djela postaje tip.¹⁴

Lik Đenke Đavola Kuzmić je svrstala u tip varalice koji se prepoznaje kroz licemjernog i lažnog prijatelja koji prvenstveno gleda samo sebe. Što se tiče likova Bilija Pitona i Olje kaže da nisu u dovoljnoj mjeri razvijeni da bi znali što ih motivira, a lik Kristine je prvenstveno definiran kroz fizički izgled i status Mirkove djevojke te je samo skica lika.¹⁵

Kuzmić se, obrađujući temu jednodimenzionalne i višedimenzionalne koncepcije likova referira na E. M. Forstera i M. Pfistera. Forster je podijelio likove koji se pojavljuju u romanima na jednodimenzionalne i višedimenzionalne, a Pfister je preuzeo njegovu klasifikaciju i prenio u domenu drame.¹⁶ Kuzmić postavlja pitanje da li se zaista svi likovi mogu svrstati prema ovoj podjeli ili ima onih koji su između jednodimenzionalnosti i višedimenzionalnosti. Prema Forsteru, da li je lik višedimenzionalan ili ne se može utvrditi na osnovu toga da li je lik sposoban da iznenadi na uvjerljiv način. Ako je, onda je višedimenzionalan, ako ne uspijeva iznenaditi onda je jednodimenzionalan, a ako iznenadi ali neuvjerljivo onda je jednodimenzionalan sa tendencijom da postane višedimenzionalan.¹⁷ Prema toj podjeli, u *Maratoncima* su svi jednodimenzionalno koncipirani likovi osim Mirka.

¹² Isto, str. 46

¹³ Isto, str. 48

¹⁴ Isto, str. 49

¹⁵ Isto, str. 50

¹⁶ Isto, str. 51

¹⁷ Isto, str. 51

S druge strane, Pfister tvrdi da se „višedimenzionalno koncipiran lik definira kompleksnijim skupom obilježja što se nalaze na različitim razinama“¹⁸, i prema tome bi uz Mirka u višedimenzionalne likove mogli svrstati i Đenku Đavola.

Kuzmić zaključuje da ipak postoji značajan kriterijski problem pri svrstavanju likova u jednodimenzionalne i višedimenzionalne jer postoji velik prostor za subjektivna nagađanja.¹⁹

Što se tiče zatvorene i otvorene koncepcije likova Kuzmić se referira na Nebojšu Romčevića i piše: „Zatvorena koncepcija podrazumeva da su informacije koje dobijamo o likovima (i kroz njihove postupke) komplementarne bez velikih kontradikcija, dok otvorena koncepcija govori o likovima čije su karakteristike dispartne, pa zbog toga junaci djeluju zagonetno.“²⁰ Sukladno ovome Kuzmić tvrdi da Likovi Bilija Pitona i Kristine poprimaju enigmatske značajke zbog izostanka podataka o njima pa ne možemo stvoriti potpunu sliku o njima niti odrediti što motivira njihove postupke.²¹

¹⁸ Isto, str. 52

¹⁹ Isto, str. 54

²⁰ Isto, str. 54

²¹ Isto, str. 54

8. TOPALOVIĆI

„Ko je vas poznao, ne mora se bojati pakla; sa đavolima će mu biti lepše i prijatnije.“²²

Ovim riječima Pantelija, začetnik obitelji i obiteljskog posla, opisuje svoje nasljednike. Dok čitatelj/gledatelj dođe do ovih Pantelijinih riječi i sam je svjestan da su itekako istinite. Obitelj Topalović je jedna mračna, zla i groteskna skupina ljudi koja osim zajedničke krvi dijeli još nešto zajedničko – želju za moći i prevlasti. Kad patrijarh obitelji (napokon) umre, polako se pokazuju prava lica i prave namjere. Nije ni čudno što je pola obitelji imalo vlastiti falsifikat Pantelijine oporuke. A s obzirom na njihove namjere, nije čudan ni sadržaj prave oporuke. Naime, začetnik svega ostavlja sve samome sebi. U prijevodu, ne želi da se išta promijeni, želi zadržati status quo.

„Što se tiče moje imovine, a to vas jedino zanima, mogu vam saopštiti sledeće: sve što imam OSTAVLJAM SAMOM SEBI, jer verujem u drugi život. Znači, neka sve ostane kako je bilo za mog života, dok se ne vratim. Vaš otac – Pantelija Topalović.“²³

Teško je ne primijetiti, kao što ističe Aleksandra Kuzmić, kako Pantelijina oporuka podsjeća na jednu stvar koja će se, doduše, dogoditi tek godinama poslije. Naime, nakon smrti začetnika Druge Jugoslavije i njenog dragog vođe, Josipa Broza Tita, skovana je parola „I posle Tita Tito“ kojom se pokušalo održati isto stanje države kao i za njegovog života.²⁴ I sam Dušan Kovačević priznaje da je inspiraciju za Panteliju našao u Josipu Brozu Titu pa na tu temu kaže:

„I ne samo on, već kompletno partijsko rukovodstvo u svim državnim „strukturama“ nepromjenjivo od Drugog svjetskog rata. Tih mi se godina činilo da nitko od naših rukovodilaca nema manje od stotinu godina... Danas, kad sam stariji od nekih tadašnjih – činilo mi se, „muzejskih eksponata“, o starosti razmišljam – nećete vjerovati – isto; starost je raskošna bolest koju netko lakše, a netko teže podnosi. Izgleda da sam se na vrijeme našalio svemu što nas neizbježno čeka, i što nema lijeka osim smijeha.“²⁵

²² D. Kovačević, *Odabrane drame I*, Stubovi kulture, Beograd 1998, str. 42

²³ Isto, str. 42

²⁴ A. Kuzmić, *Slika sveta u dramama Dušana Kovačevića. Gola istina i čas istorije*, Muzej pozorišne umetnosti Srbije, Beograd 2014, str. 23

²⁵ Preuzeto sa <http://www.kazalistekerempuh.hr/repertoar/maratonci-trce-pocasni-krug/>

Zanimljivo je i kako su članovi obitelji doživjeli šok i nevjericu kad je Pantelija umro, bez obzira što je imao suludih 155 godina, oni kao da su očekivali da će živjeti zauvijek. Aleksandra Kuzmić je tako povukla paralelu između Pantelijine i Titove smrti te kaže: „*Znak jednakosti između stvarne i partijske porodice proističe iz ideološke sličnosti, načina funkcionisanja i bezobzirne borbe za vlast koja se prikriva odanošću rodonačelniku ideje. Izgleda da se Panteliji i njegovoj okolini činilo da onaj koji je uspostavio sistem ne može umreti.*“²⁶

Pa u tom tonu i Laki na pogrebu upućuje posljednji pozdrav:

„LAKI: *Dakle, na kraju, u ovom za sve nas neprocenjivo tužnom i tragičnom trenutku, u koji nikad nismo verovali, jer smo mislili da ćeš i ovo izbeći, kao što si mnoge stvari u životu izbegao, dozvoli da te pozdravim jednom pesničkom metaforom: ŽIVEO NAM NAŠ DELIJA – TOPALović PANTELIIJA!*“²⁷

Pantelijinom smrću počinje borba za vlast i nadmoć i svaki pripadnik obitelji vidi sebe kao logičnog nasljednika, osim Mirka, kojemu je jedina želja uzeti svoj dio nasljedstva i pobjeći što dalje od obitelji i obiteljskog posla. S obzirom na utvrđeni poredak u obitelji, nasljednik bi trebao biti sljedeći u redu, nakon Pantelije, odnosno onaj koji je još fizički i psihički sposoban. U popisu lica stoji da je Milutin taj koji vodi glavnu riječ u obitelji pa on nije ni imao razloga krivotvoriti oporuku. Maksimilijan je prestar, oduzet, ne može govoriti i gotovo gluh, ali i ne zna da mu je otac preminuo, stoga nije u igri. On je samo karikatura u invalidskim kolicima sa zvoncem, ljuštura nečega što je nekoć bio čovjek. S druge strane, imamo Aksentija, čovjeka od 102 godine kojemu su oduzete obje noge i slab je sa živcima, ali i dalje ima neopisivu želju držati konce u svojim rukama i voditi obitelj. U njegovom odnosu s obitelji vidimo nepovjerenje prema mlađim članovima u kojima vidi prijetnju te njegov panični strah da ga se pokušavaju riješiti.

„AKSENTIJE: *A prozore i dalje držite namerno otvorene, mada sam strogo zabranio? Hoćete da me ubije promaja, da dobijem zapaljenje pluća, da me đavo odnese za dva dana! Ko je otvorio prozor? Ko? Ko je to uradio, da ga ja sad ovde naguzim... Bando! Razbojnici!*“²⁸

²⁶ Isto, str.24

²⁷ D. Kovačević, *Maratonci trče počasni krug u Odabrane drame I*, Stubovi kulture, Beograd 1998, str. 24

²⁸ Isto, str. 13

„AKSENTIJE: *Zašto... zašto pušiš ovde?! Ko ti je... dozvolio?! Očeš da dobijem rak... od tog smrada... I to ste smislili... da on puši... i da me truže dimom! Kako, molim! Čutiš, kurvo?*“²⁹

„AKSENTIJE: *Organizovali ste se... da me uništite... I dedu ste otrovali... pa 'oćete i mene... i moga oca...*“³⁰

„AKSENTIJE: *Kad se čoveku ruke tresu, onda nije u stanju da otkopča šlic sa 150 dugmića koje ste vi zašili! A lepo sam rekao: neću da vidim dugme na šlicu! Treba da počnem sa otkopčavanjem u maju, a da se, ko čovek, popišam u poznu jesen... Lepo ste to smislili. Da mi eksplodira bešika!*“³¹

Aksentije u svemu vidi organizirane pokušaje da ga se smakne. Zbog tog patološkog straha i nepovjerenja se Aksentije pokušava i dalje prikazati kao moćan čovjek sa bitnim vezama kojima može uništiti ostatak obitelji i prigrabiti sve sebi. Pustim prijetnjama pokušava dokazati nadmoć nad mlađim članovima obitelji, što je ustaljena praksa u kući Topalovića.

„AKSENTIJE: *Milutine, pazi šta ću ti sad reći: sutra mi stiže karabin i deset ručnih granata. Ko se približi levom krilu zgrade, gde su moje odaje, pucaću i bacaću bombe bez milosti. Ubiću, a da ne viknem – stoj!*“³²

„AKSENTIJE (zgrabi jedno dleto; preteći ih posmatra): *Dosta ste vas dvojica maltretirali celu kuću! Dosta ste se igrali sa nemoćnima. Dosta je bilo! (Brzo odlazi do telefona, diže slušalicu.) Halo! Molim vas gospodina Prodanovića. Vi ste? Ovde Aksentije Topalović. Želeo bih da prijavim jednu stvar. Znaite, ja znam ko je ubio onog radnika na putu iz Zemuna. To su uradili moj sin i moj unuk. Da, oni! Pre četiri dana su ga zgazili kolima, a onda su ga odneli i zakopali... Da, ovde su. Zadržaću ih, gospodine Prodanoviću. Vi znate da će ih Aksentije zadržati. Samo požurite. Dovedite što više ljudi, ovo su životinje. Do viđenja, gospodine Prodanoviću! (Spusti slušalicu i brzo odlazi do vrata. Preteći drži dleto obema rukama. Štake je naslonio uz vrata.) Ko pokuša da pobjegne, ise'ću ga na komadiće! Opominjem vas da mirujete...*“³³

Milutin i Laki ga ne doživljavaju kao ozbiljnu prijetnju jer su svjesni njegovog statusa u kući, on je ipak jedan starac čije vrijeme je prošlo.

²⁹ Isto, str. 13

³⁰ Isto, str. 27

³¹ Isto, str. 31

³² Isto, str. 14

³³ Isto, str. 46

„MILUTIN: *Tata, bolje bi ti bilo da se prihvatiš posla.*

LAKI: *A što se tiče prijavljivanja, ni smo ni mi mutavi... gospodine Arsenik. Uzimaj četku ili – tutanj.*“³⁴

Iako mlađe članove obitelji vidi kao prijetnju, to nije slučaj sa njegovim ocem. Jedino prema njemu pokazuje ljubav, poštovanje i brigu. Uostalom, takav odnos prema očevima imaju i ostali članovi obitelji, osim Mirka koji oca, ali ostatak obitelji, vidi u negativnom svjetlu i ne želi imati ništa s njima.

Kao što smo već rekli, Milutin je glava obitelji i kao takav se ne boji za svoj položaj u kući. On vodi glavnu riječ, kako u kući, tako i u radionici. Čvrsto drži sve konce u rukama i ne strahuje od nikoga, pa čak ni od svog sina Lakija koji, kako je navedeno, radi najviše u cijeloj obitelji i vidi sebe kao logičnog nasljednika poslovnog carstva. On se pokušava prikazati kao Pantelijin miljenik, te se slatkorječivošću, ali i prevarom, pokušava domoći glavne pozicije.

„LAKI (*pogleda prisutne, pročisti grlo*): „*Dragi moji, biću kratak i jasan, kao što sam uvek bio: svu svoju imovinu, što će reći: kuću, okućnicu, radionicu, prodavnicu, nameštaj i vrednosne papire, ostavljam u zavet i na raspolaganje, za dobro naše familije, mom dragom čukunuku Lakiju...*“

(*Laki se zagleda u testament kao da ne veruje onome što piše.*)

LAKI: *Meni?... Sve meni ostavlja? Tata, zar je ovo moguće? Ja sam znao da me je on najviše voleo, ali, ipak, tu je deda Maks, pa Aksentije... pa i ti u krajnjem slučaju.*

MILUTIN: *Čitaj dalje!*

LAKI: „*Smatram da je Laki najsposobniji da nastavi poslove koje sam ja započeo. Njegovo osećanje za vođenje...*“

(*Laki je sve uzbuđeniji; ruke mu podrhtavaju, glas treperi... Prilazi Milutinu, predaje mu testament.*)

LAKI: *Čitaj ti dalje... Ja ne mogu. Evo, nisam plakao dvadeset godina, a sad... same mi suze teku... Dragi moj Pantelija, hvala ti...*“³⁵

³⁴ Isto, str. 47

Ipak, u usporedbi s ostatkom obitelji, Laki nije dovoljno čvrst i snažan da im može konkurirati. Njegova slabost se vidi i u incidentu sa Pregaženim, gdje nije u mogućnosti djelovati zbog straha, panike i kajanja, pa opet vidimo Milutina koji preuzima glavnu riječ i sređuje nered koji je Laki napravio.

Mirko Topalović je odmah na početku predstavljen kao obiteljski problem. On predstavlja problem jer se ne želi uklopiti u obiteljske konvencije. Vidi sve što je u obitelji negativno i ne želi se prikloniti, a u nemogućnosti da išta promijeni spas vidi u bijegu negdje daleko, pa taman tamo prosio.

„MIRKO: *Dosta mi je i ovog grada, i ljudi, i običaja, i morala, i ovog balkanskog primitivizma! Otićemo odavde, po cenu da u svetu prosimo...*“³⁶

On je na otvaranje oporuke došao iz samo jednog razloga – da vidi koliki je njegov dio i da uzme ono što mu pripada. Za razliku od ostatka obitelji, nije nimalo zainteresiran za obiteljski posao, a kamoli da ga preuzme, jedini cilj mu je da ode što dalje od njih i stvori sebi bolji život.

„MIRKO: *Ponovo ste me zajebali! To ovog puta neće moći. Hoću da znam šta meni pripada! Sad! Odma!*“³⁷

Ono što vidimo u Mirku je pravi mladenački bunt, nezadovoljstvo postojećom situacijom i pokušaji da se stvari promijene na bolje. Obitelj Topalović je slika društva – temelji su truli, predstavnici vlasti su prastari i vode se po nekakvim pretpotopnim načelima jer su ih tako davnih dana naučili, radna snaga je stara, a mladost je sita svega toga, željna promjena i u cijeloj toj priči ne vidi mjesto za sebe. Nije da mjesta nema, ali pod takvim uvjetima bilo bi bolje da ga nema. I tu dolazi do pobune. U Mirku nezadovoljstvo i tjeskoba rastu cijeli život.

„MIRKO: *Proveo sam mladost čekajući kad će milicija zakucati na vrata. Stalno osluškujem korake i zaustavljanje automobila pred kućom. Neću da sutra ljudi pokazuju prstom na mene i da govore: to je najmlađi Topalović, iz one porodice ludaka.*“³⁸.

³⁵ Isto, str. 40

³⁶ Isto, str. 18

³⁷ Isto, str. 43

³⁸ Isto, str. 18

Nezadovoljan je odnosima unutar obitelji, nezadovoljan je obiteljskim poslom i nezadovoljan je ulogom koju mu pokušavaju nametnuti. Ipak, nije dovoljno jak da im se suprotstavi.

„MIRKO: Nemoj da kukaš. Ja ne ucenjujem kao što vi radite... Sve je moglo da se trpi dok nisi baš ti predložio da me upišu na bogosloviju. Ti si to smislio, Aksentije. To je bila tvoja ideja. Imao si dobar plan kako da me uvučeš u posao: okolo na mala vrata... A sad cviliš i moliš. Da sam čovek od vaše loze i morala, ja bih vas lepo prijavio miliciji, spakovao na robiju i živeo ko čovek. Jedno dizanje slušalice i moja budućnost rešena.“³⁹

Jedino rješenje vidi u bijegu. No, kako se pokazalo, otići je malo teže nego što se čini. Uvijek nešto nedostaje, nešto iskrasne ili jednostavno nije dobar trenutak. Na kraju, nakon svih razočaranja u životu, nakon svih neispunjenih želja, ništa drugo mu ne preostaje nego prikloniti se onome od čega cijeli život pokušava pobjeći.

Ali, Mirko se nije samo priklonio i prepustio toliko mu omraženom sistemu. On je doveden do tolikog ludila da se, na oduševljenje svih prisutnih, nameće kao novi vođa. I to ne bilo kakav vođa, nego još okrutniji, brutalniji i odlučniji od svojih prethodnika. Počevši od vlastite kuće, cilj mu je pokoriti čitavi svijet, pa to svoje ludilo izvlači iz sjene gdje je bilo duboko sakriveno i pušta ga van na vidjelo. Odlučno preuzima vodstvo i svojim grandioznim govorom zadivljuje sve prisutne.

„MIRKO: Vi vidite, niste ćoravi, koliko ljudi gine u svetu, po raznim ratištima. Vi vidite koliko ljudi umire od raznih izlečivih bolesti i od gladi! Mi se moramo probiti i sve te ljude uzeti pod svoje! Dosta je bilo sitnih poslova u Beogradu! Mi smo prevazišli ovaj grad i ovu zemlju! Mi smo sposobni da sahranimo ceo svet! Došao je pravi trenutak za veliki svetski posao!

PRISUTNI: *Živeo!!!*

MIRKO: *Ova kuća će postati strah i trepet za konkurenciju! Mi ćemo zaposliti sve one kojiu ovoj zemlji nemaju posla! Neće niko više ići da radi u Nemačkoj, Švedskoj...*

PRISUTNI: *Živeo!!!*

MIRKO: *Od danas se menja firma ove kuće! Ono sranje od firme „Dugo konačište“ zameniće ogromna svetleća reklama „Topalovich und Welt“!*

³⁹ Isto, st.15

PRISUTNI: *Živeo!!!*⁴⁰

Ovaj govor prepun populističkih parola baca sve prisutne u stanje ludila i krajnjeg divljenja. Napokon imaju vođu dovoljno jakog da ih povede u bolju budućnost. Bar je to bolja budućnost u njihovim iskrivljenim umovima. Takvu determinaciju i zanesenost su dugo čekali, i napokon dočekali nekog dostojnog da preuzme Pantelijino mjesto. Potom demonstrira svoju moć, snagu i odlučnost pred onima koji su ga stvorili i to na najbrutalniji način .

„MIRKO: *Stani! Sad ću vam pokazati da je Mirko sposoban da spava sa svakom ženom! Čuo sam kako pričate da sa mnom „nešto nije u redu...“*

(On navali na Olju. Obara je na pod. Ostali ga okružuju. Pijano se smeju. Posle nekoliko trenutaaka, Aksentije zadovoljno uzviknu.)

AKSENTIJE: *Gospodo, ovako ubijanje odavno nisam video! Ovo je prvi put, posle velikih podviga moga oca, da neko jebe sa toliko snage i znanja! Mirko je na najboljem putu da nasledi čukundedu Maksimilijana! Ponovo će drhtati evropski dvorovi i evropske gospođice! Ovo je čudo! Ovo se rađa jednom u istoriji čovečanstva!*⁴¹

Silujući Olju pred svojom obitelji demonstrira svoju dominaciju i dokazuje da je vrijedan nasljednik. Starješine su oduševljene čudovištem kojeg su stvorile i s ponosom će mu služiti.

U završnoj sceni Topalovići svoje ludilo, koje je do tada bilo skriveno unutar njihova četiri zida, puštaju na ulice. Preuzimanjem volana, Mirkova sudbina kao vođe je zapečaćena.

„MIRKO: *Pusti mene da vozim! Gnjaviš mnogo!*

LAKI: *Uzmi, Mirko, krtiju pod svoje! Ti vozi!*⁴²

Družina je vesela, raspoložena, raspjevana dok gazi sve pred sobom. Gaze bogalje, žene, crnce, bijelce, bilo koga tko im se nađe na putu, nemilosrdni su prema svima koji su drugačiji od njih. Njihov izlazak na ulice podsjeća na otvaranje Pandorine kutije, zlo je vani i nemoguće ga je više zaustaviti.

⁴⁰ Isto, str. 62

⁴¹ Isto, str. 62

⁴² Isto, str. 64

Kao što je povukla paralelu između Pantelije i Tita, Aleksandra Kuzmić vuče još jednu, onu između Mirka Topalovića i Slobodana Miloševića i njegovih pandana, pa kaže:

„Ako se Kovačevićevi Maratonci shvate i kao otvorena aluzija na određeni historijski period, na obrasce ponašanja tipične za sistem u kojem sam i sama živela, ne mogu a da se ne zapitam da li te daleke 1972, odnosno 1973. Kovačević svojim delom anticipira i budućnost koja će uslediti. Pozivanje na završetak Titove ere i odnose u tada vladajućoj vrhuški nameće i dodatno iskoračivanje sa teatrološke na političko-istorijsku ravan, kroz nedoumicu – jesu li Milošević i njegovi pandani u našim patuljastim državama tek jedna od mogućih verzija Mirka Topalovića, koji, da podsetim, pokazuje spremnost da uz odane poslušnike sahrani ceo svet(...)“⁴³

U doba kad je drama napisana, državu je već desetljećima vodio jedan čovjek, podanici su mu bili starci koji su pokušavali ugrabiti svoj dio kolača, narod je bio nošen strujom i radio ono što je bilo rečeno. Stanje je godinama bilo nepromijenjeno i to je onima koji su se uklopili u to stanje svijesti, koji su bili ukalupljeni, odgovaralo i nisu se žalili. Međutim, dolazile su mlađe generacije kojima to nije bilo dovoljno, koji su imali široke vidike i primijetili da ima puno više od života osim onoga što im se nudi. Bilo je nezadovoljnika koji se jednostavno nisu uklapali u ustaljene obrasce života, koji su željeli nešto više za sebe. No, međutim, to nezadovoljstvo nije bilo lako riješiti, jer koliko god staro vodstvo bilo, i dalje je bilo moćno i nije bilo moguće suprotstaviti mu se. Najbezbolnije rješenje takve situacije se očitovalo u onoj – ako ne možeš protiv njih, pridruži im se.

Ukratko, stanje jedne države je prikazano putem slike jedne obitelji. Upitan da li je *Maratonce*, početkom politički burnih sedamdesetih godina, pisao kao komediju ili političku satiru, Dušan Kovačević odgovara:

„Maratonce sam pisao kao osjećanje beznađa u godinama kad sam ozbiljno razmišljao da napustim studiranje za budućeg pisca i posvetim se nekom ozbiljnijem i sigurnijem poslu; zbog spomenutih „političkih prilika“ ostao sam bez studentskog kredita i mogućnosti da opstanem u Beogradu. To je malo depresivna „melodramska priča“ koju sam dugo pokušavao zaboraviti. I poslije svega ostala je ova gorka komedija – pisana kao ozbiljna drama o mladom čovjeku smućenom pogrebnim poslovima obitelji – društva koje ga prisiljava da se bavi „najsigurnijim poslom na svijetu“. Sva je sreća što sam u tim danima i

⁴³ A. Kuzmić, *Slika sveta u dramama Dušana Kovačevića. Gola istina i čas istorije*, Muzej pozorišne umetnosti Srbije, Beograd 2014, str. 24

*godinama ozbiljnog očaja pronašao štit komedije kao zaštitu od napada straha i vječitog pitanja mladih ljudi: što ću ja raditi i kako ću živjeti u ovom... pogrebnom poduzeću?*⁴⁴

⁴⁴ Preuzeto sa <http://www.kazalistekerempuh.hr/repertoar/maratonci-trce-pocasni-krug/>

9. TOPALOVIĆEVSKE ŽENE

Čudno je kako pet generacija Topalovića živi pod istim krovom bez ijedne žene. Kako kaže Milutin, „*dosta je jedna da pospremi, skuva, popegla i tako to*“.⁴⁵ Ipak, njihov odnos prema ženama je krajnje zabrinjavajuć i tradicionalno patrijarhalan. Tokom djela će malo po malo izlaziti na vidjelo kakvo mišljenje imaju prema ženama, način na koji ih generacijama tretiraju i općenito koje mjesto u njihovom svijetu žene zauzimaju.

U djelu su predstavljena dva ženska lika, kućna pomoćnica obitelji Topalović, Olja, i Mirkova djevojka Kristina. I jedna i druga se nalaze u inferiornom položaju naspram muških likova.

Već u prvoj sceni prvog čina upoznajemo Olju, milu i debeljuškastu kućnu pomoćnicu obitelji. U popisu lica piše da je ona Đavolova djevojka, no dalje u tekstu saznajemo da on nije jedini s kojim se viđa.

„ĐENKA ĐAVO: *Samo ti nemoj da mi pričaš... Vučeš se sa Lakijem već dve godine. Prošle nedelje ste se ševili u kolima, na Adi. Onaj tip što vas je gurnuo prema Savi, to sam bio ja... Ja!*“⁴⁶

Iako Olja održava odnose s dvojicom muškaraca, ona je daleko od *femme fatale*. Ona je jedna nesigurna djevojka koja pleše kako drugi sviraju, radi stvari koje radi da bi bila prihvaćena, da bi osjetila bliskost i da bi se osjećala bolje. Iako sanja o odlasku na Pozorišnu akademiju, nije baš najuspješnija u životu – živi kod bake u stanu i radi kao kućna pomoćnica obitelji pogrebnika. Očito je i sama svjesna da nije baš neka prilika pa uzima sve ono što joj se pruži.

Kristina je velika ljubav najmlađeg Topalovića i nju upoznajemo u drugoj sceni prvog čina. Predstavljena je kao lijepa, visoka i atraktivna djevojka. Od prvog ulaska na scenu pa sve do kraja, Kristina će izgovoriti svega nekoliko riječi. Da li Kristina ništa ne govori iz razloga što nema što za reći ili zato što ne može doći do riječi nije poznato, no poznato je da je svojim pasivnim ponašanjem uništila život, kako sebi, tako i Mirku i Đenki. Ali o Kristini i njenom odnosu sa Mirkom i Đenkom ćemo nešto kasnije.

⁴⁵ D. Kovačević, *Maratonci trče počasni krug u Odabrane drame I*, Stubovi kulture, Beograd 1998, str. 25

⁴⁶ Isto, str. 38

Osim Olje i Kristine, u djelu se spominju i druge žene, točnije, žene i majke pripadnika obitelji Topalović. Nekakav šturi uvid o tome što se dogodilo s njima dobivamo u trećoj sceni prvog čina.

„MILUTIN: *Biću kratak: dragi naš oče, ti znaš da je naša kuća bila nesrećna sa ženama. Tu nas je terao neki baksuz od pamtiveka. Kako koju dovedemo, tako ista, čim rodi muško dete, zanemoća, vene i uvene – ko cvet. Bože oprosti, uvenu osam žena. A, oče naš, ti znaš da mi nismo sultani.*

AKSENTIJE: *Tako je, sine.*

MILUTIN: *Ne možemo da izdržavamo one koji ne rade. Šta će nam harem u kući. Dosta je jedna da pospremi, skuva, popegla i tako to. I sam si govorio da su žene velik, dosadan luksuz... Pošteno smo, kako dolikuje krštenom čoveku, svaku otpratili. Pošteno...“⁴⁷*

Iz navedenog je jasno da žene u njihovoj kući jednostavno nemaju šanse za opstanak. Njima to očito ne smeta, bitno je da one obave svoj primarni zadatak, odnosno da se produži loza, poslije im nisu od koristi. No, dalje u tekstu dolazimo do novih informacija koje nam daju bolju sliku o njihovom odnosu prema ženama, ali i o odnosima u obitelji.

„AKSENTIJE: *1922. sreao sam u Šapcu sličnu ženu. Ja i tata išli da pogodimo neke poslove u kući Bogoljuba Mutavdžića. Odmah sam se zaljubio, ali mi otac reče: „Nemoj da si šašav, naći ću ja tebi damu u Beogradu. Za tebe je gospođa, a ne seljanka.“ I našao mi je neku...*

MILUTIN: *Persu Spasojević.*

AKSENTIJE: *Jeste... Do koje nikako nisam dolazio na red od oca i dede. Jedan ustane, drugi legne. A ja sam, kao poslednji slepac, stajao sa strane, sa spuštenim pantalonama. Zato se u našoj kući ne zna ko je kome otac, a ko kome sin. Možda je meni Mirko deda? Ne bi me čudilo da jeste, samo da je sposoban.“⁴⁸*

Ova scena izaziva salve smijeha kod čitatelja/gledatelja, ali i otkriva mučnu mračnu tajnu obitelji. To što sin ne može doći na red od starijih članova obitelji samo pokazuje ustaljenu hijerarhiju. Stariji demonstriraju svoju nadmoć nad mlađim članovima, a kad ti mlađi članovi dobiju svoje potomke, postupaju prema njima na jednak način. Uostalom, jedino tako i mogu doći na red, kad stariji dovoljno onemoćaju da nisu više u stanju ništa

⁴⁷ Isto, str. 25

⁴⁸ Isto, str. 33

raditi. U cijeloj ovoj priči nitko ne pomišlja kako je tim jadnim ženama na kojima se redaju, ali možda je i bolje ne misliti o tome. Dokazivanje moći putem seksualnih odnosa im je očito jako bitno, a zbog toga što ne vide Mirka da se ponaša kao i oni smatraju ga slabićem. Njihovo viđenje kako se treba odnositi prema ženama, kako pokazati svoju moć, iznosi Aksentije koji s ponosom i oduševljenjem govori o ljubavnim pothvatima svog oca dok je bio u naponu snage:

„AKSENTIJE: Sigurno da neće ono što ti Laki traži svakih pola sata. Tu stvar je on dobijao, na zlatnom poslužavniku, od najvećih dama Evrope. Moj otac je jebo u Beču za vreme njegovog najvećeg uspona, u Parizu dok je bio centar sveta, u Moskvi, za vreme najvećih pesnika, u Londonu, za vreme kraljice Viktorije... Moj otac je jebo zastrašujuće: kao orkan! Ostavljao je za sobom uplakane i ucveljene grofice, baronice, princeze. Što on nije ubio u krevetu, to se posle samo poubijalo od žalosti za njim. Harao je Evropom, u crnom fraku, sa zlatnim monoklom i dijamantskim štapom... Da se sto puta rodite, ne bi' imali takvog oca, jer ga ne zaslužujete. Moj otac je živa evropska legenda!“⁴⁹

S obzirom da žene vide kao nepotreban luksuz, pa čak i prijatnu, nije ni čudo da žele poduzeti nešto u vezi Mirkove djevojke, koja je u njihovim očima glavni krivac za Mirkovo ponašanje. Raspravljajući što da učine po tom pitanju, na vidjelo izlaze detalji kako su tačno njihove žene venule kao cvijeće.

„AKSENTIJE: To ga je ona njegova kurva poslala da traži pare. Ona njemu zapoveda. Ona ga huška na nas.

LAKI: Upropasti mi dete. Načisto ga upropasti.

MILUTIN: Što ne preduzmeš nešto? Kad si se ti vukao sa onom kurveštinom, onom Jolandom, ja sam je „spakovao“ na letovanje...

LAKI: Ti si je... Moju Jolandu?“⁵⁰

No, Milutin nije jedini koji je svog sina „riješio problema“:

„AKSENTIJE: Slušaj, Milutine: Mirka moramo vratiti u naše redove. Ja ću ga prisiliti da otera onu beštiju. Ako treba, radi ove kuće, uzeću je „na svoju dušu“... Kad si se ti bio zaljubio u onu aždaju i vešticu, onu iz Zemuna, ja sam je jedne noći...

⁴⁹ Isto, str. 53

⁵⁰ Isto, str. 43

MILUTIN: *Ti si je... Tata?*⁵¹

Izgleda da je svaki otac izabranicu svoga sina smatrao nepodobnom i dao sebi za zadatak da je se riješi. Smiješno je to da reakcije na dugo čuvane mračne tajne nisu bile bogzna kakve, kratkotrajno čuđenje, kao da su duboko u sebi znali što se dogodilo, odnosno, kao da je bilo očekivano. Kako su se riješili žena u prošlosti, tako i sad planiraju udaljiti Mirka od Kristine. Ali, Mirko će ih sve iznenaditi i prvi u obitelji sam doći do zaključka da Kristina nije dovoljno dobra i sam je se riješiti.

Bez obzira što nije Topalović, ni Đenkin odnos prema ženama nije ništa bolji. Možda se ne ponaša nasilnički prema njima, ali ih sigurno tretira kao manje vrijedne i potrošnu robu. Već u prvom pojavljivanju Đenke na sceni svjedočimo jednoj takvoj situaciji.

*„ĐENKA ĐAVO (uzima slušalicu): Zdravo, ribo!... Molim, dušo? Gde smo se dogovorili? Ma nije moguće? Znači, opet sam ja pogrešio... Lepo sam ti rekao da dođeš ovde u tri, pa da odavde idemo na Adu... Ko je sinoć bio pijan: ja ili ti? Slušaj, sunce, nemoj da kenjaš, kad sam ti u taksiju pet puta rekao da ću te ovde čekati... Molim? Muž te tukao? Ma nije moguće... A zašto? Što si jutros došla u pola četiri? Bože, koji je on primitivac... Tuko te po glavi i guzi... C, c, c, c... Znaš, da si moja žena, ja bi' te obesio... Ej, pazi šta govoriš... I ja tebi! More, nosi se! (Ljutito spusti slušalicu.) Tako mi i treba da se vucaram sa udatim ženama. Možeš misliti, našla meni da plače što je muž tuko!*⁵²

Ovaj telefonski razgovor sa izvjesnom Natašom pokazuje da je Đenkino ponašanje pogrešno na više razina – na početku je navedeno da je Olja njegova djevojka te je ovo prvi dokaz da ima nešto sa strane, a da stvar bude gora, Nataša je udana. Njegova slatkorječivost se vrlo brzo pretvori u zauzimanje vrlo agresivnog obrambenog stava, čim ono što ona govori nije ono što on želi čuti. Očito je da mu je ona poslužila samo za zabavu i da ju na sam spomen bilo kakvih problema grubo odbacuje. Apsolutno ga nije briga što ju je muž pretukao niti što je on razlog tome, ali isto tako odgovara da bi ona, da joj je on na muževom mjestu, prošla još gore. Vidljivo je da Đenka gleda samo na sebe i kako da zadovolji svoje potrebe, za nikog drugog ga nije briga, kako za žene, tako i za prijatelje. Uostalom, već u popisu lica je za Đenku navedeno kako bi sve dao za sebe. Ova autorova opaska se očituje u još jednom odnosu, naime, Đenka laže Mirku da ga Kristina ne zanima, a u isto vrijeme ju pokušava preoteti, što mu i uspijeva.

⁵¹ Isto, str. 45

⁵² Isto, str. 20

„ĐENKA ĐAVO: *Kako bi' ti sad odvalio jednu šamarčinu. Kristinu volim i poštujem ko rođenu sestru. Nas dvoje smo odrasli kuća do kuće...*“⁵³

Nije sigurno da li je Đenkin interes za Kristinu iskren ili se radi samo o *zabranjenom voću*, no jedna stvar je sigurna – njihovi postupci su ih koštali glave.

Iz svega navedenog je očito da žene u topalovićevskom svijetu ne zauzimaju neko zavidno mjesto. Kako tvrdi Branka Jakšić Provči, one su samo nijemi promatrači radnje.⁵⁴ One su potlačene, bez glasa, manje vrijedne, služe samo zadovoljavanju muških potreba nakon čega bivaju odbačene i markirane kao neupotrebljive, ili, još gore, lišene života. Po mom mišljenju, način na koji se ponašaju prema suprotnom spolu je daleko najmračnija strana obitelji Topalović.

⁵³ Isto, str. 20

⁵⁴ B. Jakšić Provči, *Paralele i susretanja – Dušan Kovačević i Aleksandar Popović*, Filozofski fakultet Univerziteta u Novom Sadu, Odsek za srpsku književnost, Novi Sad 2012, str.47

10. LJUBAVNI TROKUT

Ljubavni trokut Mirko – Kristina – Đenka čini ključnu okosnicu radnje. Događaji koji će se zbiti među njima će na koncu dovesti Mirka do točke gdje više nema povratka. Ovaj ljubavni trokut je, doduše, pomalo krnj, jer Kristina, koja je predmet žudnje, kako Mirka, tako i Đenke, ni u jednom trenutku ne izrazi svoje mišljenje ni želje. Ona je statist u cijeloj priči, marioneta koja se kreće onako kako se povlače konci, a ti konci su čas u Mirkovim, a čas u Đenkinim rukama.

S obzirom da je Kristina Mirkova djevojka, on ne skriva činjenicu da ga je strah Đenke, ljubomoran je na njega i vidi ga kao konkurenciju. No, nije Đenka jedini koji izaziva ljubomorne ispade.

„MIRKO: Znam, znam. Ti voliš da plivaš. Volim i ja da plivam, ali ne volim nešto drugo: kad šetamo po plaži osećam se neprijatno... Ljudi te lepo napadaju pogledima, odmeravaju, skidaju, dobacuju, zvižde, reže, laju... Da smeju, silovali bi te. A i ti znaš, draga Kristina, da ih provociraš. Kad se tuširaš, dižeš noge, pritiskaš grudi, razvlačiš gaćice, uvijaš se, trčiš i guziš, što izaziva onu stoku. Ne mogu više da podnesem čopor zagorenih tipova koji se šetaju za nama. I da znaš, moram ti reći: koliko su oni krivi, toliko si isto i ti. Kako se baš samo na tebe zaleću. Nije to bez razloga.“⁵⁵

Mirko očito pati od manjka samopouzdanja, patološke ljubomore i straha da će ju izgubiti. Čak i otvoreno pita Đenku da li je ikad želio spavati sa Kristinom, na što mu on očito laže da nije. Situacija postaje sve gora kad se Đenka nepozvan najavi da će sa njima na put, a nedugo nakon toga ga Mirko vidi kako ljubi Kristinu.

„OLJA: Ja sam mislila da si ti fer tip... Iza ovog prozora je balkon. On je sve video. Kad si je poljubio, mislila sam da će skočiti s balkona.“⁵⁶

Koliko god Mirko ima manjak samopouzdanja, toliko ga Đenka ima napretek. Slatkorječivi zavodnik ne preže pred ničim da otme prijatelju djevojku, i to ne samo nju, nego i njegovu ideju o odlasku na put.

⁵⁵ D. Kovačević, *Maratonci trče počasni krug u Odabrane drame I*, Stubovi kulture, Beograd 1998, str. 17

⁵⁶ Isto, str. 38

„ĐENKA ĐAVO: *Mogu li da te zamolim... (Zagrli Kristinu. Igraju sporo, gotovo bez pokreta.) Jesi čula šta sam rekao Mirku? Hoću da idem s vama. Gde vi... gde ti... tu i ja... Njemu je pozlilo kad je čuo, ali boli me... Tebi je sve jasno, je l' tako? Je li? (Igra se pramenom njene kose.)* Slušaj, Kristina, ja se zezam okolo, jurim neke ribe, kao, šatro, zabavljam se... a stalno mislim na tebe. Ne spavam već dva meseca... (Posmatra je dugo, a onda naglo privuče i poljubi.)

KRISTINA: *Đenka...*

ĐENKA ĐAVO: *Znam, sve znam... Ali, šta mogu. Morao sam da ti kažem... Nešto sam mislio, bilo bi najbolje da idemo nas dvoje. Koji će nam on? Težak je ko crna zemlja...*⁵⁷

Ova situacija Mirku nije dobro sjela, već tu pomalo možemo vidjeti njegovo pravo, mračno lice, kad Kristina zaradi modricu ispod oka. Đenka se postavlja zaštitnički prema njoj, pokušava ju pridobiti na svoju stranu, želi da ode s njim.

„ĐENKA ĐAVO: *Šta mi to radiš... Dokle ćeš da me mučiš ovako, Kristina, molim te, nemamo vremena. Reci nešto. Njima ne treba više od deset minuta do „dragstora“ i natrag... Vidiš sama da se sa njima više ne može. Dosadni su, brate. Teški i mutavi... Mirko te neće sledeći put samo šamarati. On je kukavica, a takvi ljudi su najopasniji. Oni najlakše ubiju...*⁵⁸

Đenka nije ni svjestan da je ovom zadnjom rečenicom prorekao Kristininu sudbinu. Čini se iskren u svojim namjerama, zaista želi otići s njom negdje daleko i započeti novi život, baš kao što i Mirko planira, a to vidimo i poslije, kad je uhićen za ubojstvo zlatara od kojeg je trebao nabaviti novce za put. Kristini se isto, valjda, sviđa ideja o bijegu sa Đenkom, ništa ne govori, ali mu se prepušta.

„(Čuje se pomeranje nogu... Posle nekoliko trenutaka svetlo obasja hodnik. Kristinina haljina podignuta je do struka. Đavo se pripio uz devojkicu. Osvrće se... Ona je zadigla njegovu majicu; miluje ga po leđima. Čuteći čekaju da se svetlo ponovo ugasi... Hodnik ostade u mraku.)

⁵⁷ Isto, str. 37

⁵⁸ Isto, str. 48

ĐENKA ĐAVO: *Pomeri se ovamo... Tako... Pričaj mi nešto... Volim da mi neko priča... ili recituje... Strašna si... Ti si čudo od ženske... Draga Kristina...*⁵⁹

Sve ove situacije su dovele do kulminacije, Mirku su se posložile kockice u glavi i napokon vidi sliku koje je bio svjestan cijelo vrijeme samo nije želio priznati. Njegova djevojka nije njegova, njegov najbolji prijatelj nije nikakav prijatelj i to ga je dovelo do točke bez povratka, um mu se zamračio.

„MIRKO: *Evo, čim zatvorim oči, istog trenutka mi se mota film: plešete, muzika svira... on ti provlači ruku kroz kosu... ljubi te... Ti se ne opireš, a ja čekam da me pozoveš: Mirko! Ja bih utrčao i ubio ga... Morao sam da kleknem. Pozlilo mi je, vrtelo mi se u glavi, krv mi je penila i kapljala na oči... Shušlaš li ti mene? Dokle ćeš da gledaš kroz prozor? Dokle ćeš da ga očekuješ? Molim, promrmljala si: „Oh, bože.“ To si rekla? Jesi, nisam gluv i nisam glup! Govoriš „Bože“, a misliš na Đavola. Znam te ja. Pročitao sam te odavno. I sad si se osmehnula. Misliš, samo ti mene čitaj dok ti ne pobegnem. Je li tako? A? dosta! Ni reči više, Kristina! Ni reči! Zaveži jednom, kurvo prokleta! Zaveži jednom i prestani da me mučiš! Prestani da mi krv piješ i život uništavaš! On dolazi! Zato se ti smeškaš! On ide! Dogovorili ste se da me noćas ubijete i pobegnute mojim kolima! Nećete! Nećeš, kurvo! Nećeš... Ja ću vas... Kristina!!!*

*(Mladić se grčevito savija nad Kristinom. Njena majica postaje crvena. Iz predsoblja dopire bat koraka... Mladić skoči, držeći spreman nož.)*⁶⁰

Mirko je u stanju potpune psihičke rastrojenosti, u trenutku kad je dozvolio samome sebi da vidi situaciju kakva zaista jest je poludio, ne samo da vidi istinu nego i zamišlja stvari koje ne postoje. Njegov um se poigrava njime, umišlja da mu Kristina odgovara, da Đenka dolazi i da ga žele ubiti. Nije svjestan što je učinio, pokušava se nekako izvući iz situacije.

„MIRKO: *Gde je Kristina?*

LAKI: *Spava... u sobi... samo ti miruj.*

MIRKO: *Tata, video si sam... Đavo je ubio Kristinu. On je bio tu... a onda je zgrabio nož... Ne, ja ga moram pronaći. Sad, odmah! Ja ga moram ubiti! Neće se izvući... Pusti me!*

*(Laki i Milutin zadržavaju mladića, koji se trese i plače. I Bili je priskočio.)*⁶¹

⁵⁹ Isto, str. 49

⁶⁰ Isto, str. 59

Još u stanju šoka, bulazni, želi se zaštititi, potpuno je slomljen psihički, slab i nemoćan. Obitelj ga smiruje, govore mu ono što želi čuti, daju mu piti da ga malo dovedu u red. Tek tad Mirko dolazi sebi, naizgled kao da se ništa loše dogodilo nije.

„MIRKO (*mirno, opušteno*): Tata, znaš ja sam ubio Kristinu. Morao sam. Ona me je varala sa Đavolom.“⁶²

U ovom trenutku Mirko pokazuje pravo lice. One vrijednosti koje mu je usadila obitelj, obrazac ponašanja kojemu se cijeli život odupirao, narav koju je držao pod kontrolom, sve je odjednom isplivalo na površinu. Pandorina kutija je otvorena i zlo je izašlo.

Njihovo ljubavno kolo nikome nije donijelo ništa dobro – Kristina je ubijena, Đenka Đavo je uhićen, a Mirko je nestao. Barem onaj Mirko kojeg smo do tog trenutka poznavali; na scenu stupa novi Mirko, mračan i zao psihopat koji planira pokoriti cijeli svijet.

⁶¹ Isto, str. 60

⁶² Isto, str. 61

11. KRIMINAL KAO NAČIN ŽIVOTA

Zanimljivo je kako su oba muška lika u drami koji nisu pripadnici obitelji Topalović kriminalci. Đenka Đavo, Mirkov najbolji prijatelj, je kriminalac od djetinjstva, osoba koja se počela baviti kriminalom iz potrebe, da bi mu to na kraju postao način života.

„ĐENKA ĐAVO: *Taj bi čovek za tebe poginuo, a ti ga kecaš kad god stigneš. Znaš, burazeru, da je mene neko u životu samo ovoliko voleo, ja bi' danas bio... predsednik opštine. Bio bi' gospodin čovek. Ej, bre, ja sam ko dete zapaljenje pluća prestajao ispred kapije, na ulici, čekajući da mi ćale dođe iz zatvora. Sa devet godina sam počeo da kradem na Kalenićevoj pijaci. Kome se krade sa devet godina... Da je Laki moj otac, srušili bi ceo svet. Ovako – cak!*“⁶³

Očigledno je da je njegova „profesija“ rezultat odgoja, odnosno nedostatka istog. Utjecaj okoline, što bliže obitelji, što društva općenito je od Đenke napravilo ono što je danas. Iako upoznat sa poslom obitelji Topalović, Đenka je svejedno u neku ruku ljubomoran na Mirka i nije mu jasno zašto odbija vlastitu obitelj i priliku za rad. U usporedbi sa sitnim krađama koje on odrađuje da bi preživio, topalovićevski posao vidi kao pristojan i gospodski način zarade. A i nakon što je cijeli život bio prepušten sam sebi, željan je obitelji i sigurnosti koju ona nudi.

„ĐENKA ĐAVO: *Ne znam, ali, jebeš ti život kad sam sebe počneš da prepovijaš i dojiš, kad sam sebe vodiš u šetnju, kad sam sebe uspavljuješ i budiš, kad sam sebe voliš, kad sam sebe upišeš u školu i sam sebi ideš na roditeljske... Malo sam ja sranja napravio koliko je ovo društvo zaslužilo.*“⁶⁴

Sve probleme koje je imao u svom životu, pa i one koje je sam uzrokovao, vidi kao rezultat nemara i ravnodušnosti društva. U njegovim očima, društvo je (barem onaj dio u kojem se kreće) pokvareno, prepuno iskrivljenih vrijednosti i lažnog morala. Smatra da nitko više nije pošten pa ni ne vidi razloga da bi i sam bio takav.

„ĐENKA ĐAVO: *Ko danas ima lovu ako nešto ne muti i ne valja. Ej, bre, je l' ti vidiš gde živiš? Otkud ljudima kuće, kola, vikendice, stanovi, a svi žive od plate koja im odlazi na*

⁶³ D. Kovačević, *Maratonci trče počasni krug u Odabrane drame I*, Stubovi kulture, Beograd 1998, str. 21

⁶⁴ Isto, str. 21

*kredite. Dok sam upadao u stanove, pronalazio sam gomile zlata i deviza. Odakle to? Misliš, od šljake na poslu?*⁶⁵

Pod pretpostavkom da svi mute, Đenka opravdava sam svoje postupke i ne vidi ništa loše u tome. Ipak, kako bi i vidio kad mu je kriminal utkan u genetski kod. On vara, krade, mulja i laže gdje stigne. Počevši od svojih poslova, žena s kojima se viđa pa sve do odnosa s Mirkom, ali i s Mirkovom djevojkom Kristinom. Rijetko što što izađe iz Đenkinih usta je istina. Na kraju Đenka Đavo završava tamo gdje mu je cijelo vrijeme mjesto – u zatvoru. U pokušaju da si promijeni život (doduše, život je išao promijeniti na način da je ukrao Mirkovu ideju i Mirkovu djevojku) Đenka ne mijenja način rada i razmišljanja i postupa upravo onako kako se to od njega i očekuje. Sve se mijenja, a ipak sve ostaje isto.

„BILI PITON: Nije. Neka devojka. Rekla je samo da prenesem Mirku da su Đavola uhapsili. Neće moći da putuje sa njim... Pucao je na nekog zlatara. Misli da ga je ubio.

*MILUTIN: Ništa novo. Čak me je i razočarao. Ja sam očekivao da će pobiti pola Beograda.*⁶⁶

Drugi lik koji nam je predstavljen u drami je Bili Piton, kućni i poslovni prijatelj obitelji Topalović. Taj poslovni suradnik obitelji se bavi iskapanjem grobova, krađom ljesova i svega što se u njemu nađe. U priču je uveden kao najveći drznik koji traži veći udio u poslu.

*„BILI PITON: Sranje! Milutine Topaloviću, verujte mi, verujte mojoj napaćenoj duši, sve je to trivijalna sirotinja. Još koriste kartonske kutije za zakopavanje. Posao mi sve teže ide. Nema vajde od sirotinje... Zato sam, eto, došao da vam reknem reč prijateljsku: 50%, fifti-fifti, ili nam se putevi dele i razilaze prema dalekim, plavim horizontima gde cveta cvet planinski.*⁶⁷

Naravno da njegov prijedlog nije dobro primljen od strane obitelji, niti je reč prijateljska shvaćena kao prijateljska. U očima Topalovića, on je samo jedan bezobrazni kriminalac koji pokušava da ih prevari i uzme veći dio kolača.

⁶⁵ Isto, str. 19

⁶⁶ Isto, str. 60

⁶⁷ Isto, str. 51

Način na koji Bili Piton govori i ophodi se prema drugima (barem prema Topalovićima) ne bi dao naslutiti čime se bavi da nije rečeno. On priča jako smireno, elokventno, učtivo, ostavlja dojam nekih starih, pristojnijih vremena kad su ljudi međusobno komunicirali s poštovanjem. On svojom pojavom dosta iskače iz društva u kojem se nalazi. Možda je njegova retorika način da se umili starijim pripadnicima obitelji, a možda stvarno pripada rijetkoj vrsti pristojnih kriminalaca. Iz njegove priče saznajemo da ima nekoliko ljudi na platnoj listi, ali i djecu koja su također uvučena u biznis.

„BILI PITON: *Da ne vadim fleku sa prstenjem, zlatnim zubima i cvećem koje moja deca, moja sirota deca, uveče prodaju po kafanama, bio bih poslednji slepac.*“⁶⁸

Ovi pokušaji umiljavanja obitelji, predstavljanja sebe kao zadnjeg sirotana baš i ne padaju na plodno tlo. Topalovići su nemilosrdni i ne zanima ih ništa osim vlastitog interesa. Zato Bili Piton mijenja priču i predlaže širenje posla koje bi im sigurno donijelo zaradu.

„BILI PITON: *Nego, kako bi bilo da i vi počnete sa prodajom odeće? Vidite na meni ovo odelo: dobar štof, klasičan kroj, diskretan dezen. Mogli biste da otvorite neki butik.*

MILUTIN: *Vidićemo...*

BILI PITON: *Razmislite dobro. Mogao bi vaš Mirko toga da se prihvati. On je mlad, a to je sad posao mladih. Butik „Dugo konačište“.*“⁶⁹

No, usprkos lijepim riječima, učtivom ponašanju i skromnosti, Bili Piton je ipak poslovni čovjek bez morala i milosti. Ako to nije bilo očigledno u činjenici da šalje svoju djecu da prodaju ukradenu robu, onda je sigurno očigledno iz jednog drugog postupka.

„MILUTIN: *Da nisi slučajno dirao Panteliju?*

BILI PITON: *Jesam. I njega sam...*

LAKI: *I njega si izvadio?! Odmah da si ga večeras vratio tamo gde je i bio!*

MILUTIN: *Laki, bez dernjave. Što da propada onako dobar sanduk. Pred svetom smo ga sahranili kako valja. Donesi ga.*“⁷⁰

⁶⁸ Isto, str. 54

⁶⁹ Isto, str. 55

⁷⁰ Isto, str. 55

To što je Bili Piton iskopao Panteliju ne pokazuje samo kakva je on osoba, već pokazuje i kakvi su Topalovići. I tu se vidi da su oni mračna grupa ljudi koja pred društvom održava sliku poštene obitelji i poštenih poslovnih ljudi, a u stvari su izopačene persone kojima ništa nije sveto i koji samo gledaju svoje interese, bez obzira na koji način će doći do njih. Bitno je da su ljudi vidjeli kako su oni pošteno ispratili začetnika obitelji, a ono što se događa pod okriljem mraka – ostaje pod okriljem mraka.

Zanimljivo je kako Topalovići doživljavaju Đenku Đavola i Bilija Pitona. U njihovim očima oni su okorjeli kriminalci, najgora vrsta ljudi, i na njih gledaju s visoka i sa gnušanjem.

„MILUTIN: *Govorio sam ti da kola ne daješ na popravku Đenki Đavolu. On se razume samo u lopovluku i razbojništva!*“⁷¹

„MILUTIN: *Ućuti! Zašto kriješ da ti je pisao Bili Piton? Šta hoće vucibatina?*“⁷²

Očigledno je da Topalovići ne vide da se baš i ne razlikuju od njih dvojice. Oni očito sebe smatraju poštenim ljudima, stupom društva i moralnom vertikalom. No, istina je daleko od toga. Oni su marginalizirana skupina ljudi, i ne samo da su i oni kriminalci, nego se u njima krije istinsko zlo koje svako malo izbije i očituje se na najgore načine. No, da trenutno zanemarimo njihovo zvjersko ponašanje prema ženama, promotrit ćemo način na koji zarađuju za život.

„MILUTIN: *Za sto godina smo izradili samo 50 sanduka, a prodali 19 842. E, majku mu, da se poklopilo sto godina radionice sa 20 000-tim prodanim sandukom. Ali nije moglo, zdrava godina. Zračak nade je bio od ovih boginja, međutim, kurve sprečiše. Tu je moglo da odapne bar desetak hiljada. Nemamo sreće.*

AKSENTIJE: *Nemamo sreće. U nekim zemljama od kašlja pocrkaju stotine, a kod nas epidemija nije odnela ništa.*

LAKI: *Za sve je kriva medicina. Kad čujem da je neko dobio Nobelovu nagradu iz medicine, samo mi se smuču. Kako su krenuli, naći će lek i protiv prirodne smrti.*“⁷³

S obzirom da se bave pogrebnim poslom, smrt je ta koja im donosi kruh na stol. No, međutim, način na koji obavljaju svoj posao je krajnje degutant – umjesto da sami izrađuju

⁷¹ Isto, str. 29

⁷² Isto, str. 11

⁷³ Isto, str. 44

sanduke, oni iskapaju stare, čiste ih i ponovno prodaju. Ali ni to što obavljaju posao na taj krajnje pojednostavljen i upitan način nije toliko uznemirujuće koliko je uznemirujuć način na koji pričaju o smrti. Oni se iskreno vesele epidemijama, krajnje su nezadovoljni napretkom medicine i najozbiljnije kritiziraju manjak smrtnih slučajeva. Samo izobličena, zla i mračna osoba može promatrati smrt na taj način. Kao što smrt općenito vide kao mogućnost zarade, tako su i Pantelijinu smrt vidjeli kroz materijalni aspekt. Osim što su se svi ponaosob pokušali dočepati Pantelijinog nasljedstva i postati nova glava obitelji, odnosno, vlasnik čitave firme, na kraju su se prema Panteliji ponijeli kao i prema bilo kome drugome – iskopali su ga s namjerom da preprodaju lijes.

Također valja spomenuti da se epidemija boginja o kojoj pričaju uistinu i zbila u Europi 1972. godine. Pogođena je bila i beogradska bolnica, situacija je zaista bila ozbiljna, vlasti su hitno proglasile izvanredno stanje, bila je uvedena prisilna karantena u čitavoj zemlji kojom je strogo ograničeno kretanje stanovništva, provedeno je masovno cijepljenje svih stanovnika te je čak u pomoć pozvana Svjetska zdravstvena organizacija. Oboljele su 184 osobe, a 40 ih je izgubilo život. I Aleksandra Kuzmić se osvrnula na ovo te napisala: *„Kovačević se tu vrlo stidljivo i usputno poslužio aluzijom na smrtonosnu, zastrašujuću epidemiju koja u ondašnjoj Jugoslaviji tek što je minula, a koja je u svesti savremenih gledalaca morala izazivati stvarnu nelagodu. Današnjem ili nekom budućem gledaocu/čitaocu replika naslovljena na tu stvarnu i jezivu višemesečnu epizodu jedva da pruža neku uopštenu informaciju.“*⁷⁴

U posljednjoj sceni prvog čina, na povratku sa groblja, Laki pregazi čovjeka. Istina, to što se dogodilo je bilo slučajno, nesreća. No, ono što je uslijedilo, na žalost Pregaženog Čoveka, nije bila nesreća.

„LAKI: *Šta ovo bi?*

AKSENTIJE: *Čovek... Udario si čoveka...*

LAKI: *Iznenada je iskočio... Sve sam učinio. Kočio sam... Tata, da bežimo? Neko će naići.“*⁷⁵

I dok Laki paničari i pravda se, Aksentije se ograđuje od zločina i pravi se da ništa nije vidio, a Milutin ostaje hladne glave i smišlja način da sredi situaciju. Ukrcavaju Pregaženog

⁷⁴ A. Kuzmić, *Slika sveta u dramama Dušana Kovačevića. Gola istina i čas istorije*, Muzej pozorišne umetnosti Srbije, Beograd 2014, str. 21

⁷⁵ D. Kovačević, *Maratonci trče počasni krug u Odabrane drame I*, Stubovi kulture, Beograd 1998, str. 31

Čoveka i nastavljaju vožnju dok ne smisle što će s njim. U cijeloj toj kaotičnoj situaciji nalaze vremena da hladnokrvno prekopaju po muškarčevim stvarima i prokomentiraju mu život. Dovoljno je loše to što su pregazili čovjeka, a sad smišljaju plan kojim će ga prikazati kao samoubojicu i time skrenuti krivnju sa sebe. Milutin u kratkom roku smišlja plan koji iznosi ostalima.

„LAKI: *Bacićemo ga sa mosta?*

MILUTIN: *Nećemo, budalo! Pismo, koje napišemo, stavićemo u sako, sako ćemo ostaviti na mostu, a njega ćemo odvesti negde i zakopati. Tražiće ga po Dunavu dvesta godina.*⁷⁶

No, to što su pregazili čovjeka nije najgore što su tu večer napravili. Smislili su plan kako da ga se riješe, pa čak ni činjenica da je on još uvijek živ ih neće spriječiti u provedbi istog.

„LAKI: *Tata, on je živ.*

MILUTIN: *Bilo bi mu bolje da nije.*⁷⁷

⁷⁶ Isto, str. 34

⁷⁷ Isto, str. 34

12. NA VELIKOM PLATNU

Deset godina nakon nastanka *Maratonaca* slijedi novi hit. Godine 1982. Slobodan Šijan prema scenariju Dušana Kovačevića snima film *Maratonci trče počasni krug* koji ubrzo postaje filmski klasik, jedan od najdražih i najcitiranijih filmova generacijama gledatelja. U ovoj crnohumornoj komediji glavne uloge imaju Bogdan Diklić (Mirko Topalović), Danilo Stojković (Laki Topalović), Pavle Vuisić (Milutin Topalović), Mija Aleksić (Aksentije Topalović), Milivoje Tomić (Maksimilijan Topalović), Jelisaveta Sablić (Kristina), Bora Todorović (Đenka Đavo), Zoran Radmilović (Bili Piton) i Melita Bihali (Olja).

Ovo ostvarenje je postalo dijelom pop kulture ovih prostora, a replike poput „*Kad je živ onda je visok, a kad je mrtav onda je dugačak.*“ i dan danas rado i sa osmijehom citirane. Nakon uspješne suradnje na *Ko to tamo peva*, Šijan i Kovačević su se odlučili na još jednu suradnju, te je i taj film, kao i njegov prethodnik, i dan danas smatran kulturnim ostvarenjem. *Maratonci trče počasni krug* je osvojio nagradu žirija na Montrealskom svjetskom filmskom festivalu, Zlatnu arenu na Pulskom filmskom festivalu za najbolju glumicu (Jelisaveta Sablić) i nagradu za scenarij u Marseilleu.

Prema riječima Nikole Jankovića, to je bilo vrijeme uspona adaptacija književnih djela, naročito drame, no, međutim, do tada se drama adaptirala u tzv. „kazalište iz konzerve“, odnosno, samo se snimala izvedba, ponekad uz publiku, ponekad bez nje.⁷⁸ Kad je riječ o adaptaciji književnog djela i sam redatelj Slobodan Šijan je rekao:

„*Kod nas su i u oblasti adaptacija stvari naopako postavljene. Smatra se da nema razloga snimati film po romanu, ako je roman dobro napisan. Kao da film treba da koriguje roman. Smatra se takodje da film treba da bude nešto potpuno novo, izmišljeno, autentično, itd. To je samo odraz nakaradno shvaćene ideje o autorskom filmu i autorskom opredeljenju. Druga krajnost je stav da ako već snimaš po literaturi, onda snimaj samo po značajnoj literaturi. Ja sam, na primer, bio u situaciji kada sam snimao „Maratonce“ da su neki ljudi u umetničkoj komisiji pitali zašto snimam film po pozorišnoj predstavi kada je to isto! Posle je jedan kritičar za „Maratonce“ rekao: „Tu nema ništa novo što nismo videli u drami“. Valjda zato što je i dramu i scenario pisao isti čovek, Duško Kovačević! Treba li da kažem da je od*

⁷⁸ Nikola Janković, *Balkanski špijun i njegovi nastavci. Polifonija i ideologija u adaptacijama Dušana Kovačevića*, Službeni glasnik, Beograd, 2011, str. 8

*pozorišne drame u filmu nije ostalo praktično ništa, jer naprosto taj jezik ne funkcioniše u filmu. Mi, dakle, još uvek imamo problema u razlikovanju umetničkih medija i to očigledno ne umemo da prikrijemo.*⁷⁹

„Kazalište iz konzerve“ se ne može nazvati filmskom adaptacijom jer prema definiciji Dragana Milinkovića Fimona „filmska adaptacija je, dakle, kreativno-stručni postupak izrade filmskog scenarija na osnovu književnog dela, prenošenjem književnog jezika u izražajni jezik filma. To ne znači samo stvaranje plana za njegovo slikovno izvođenje (podelu na scene i kadrove), već potpuno pretapanje izvornih književnih oblasti (romana, pripovetke, novele i drame) u one filmske. Na taj način se dobija specifični scenario kao dramski oblik koji je namenjen za filmsku realizaciju, odnosno ekranizaciju odabranog književnog dela“.⁸⁰

Milinković Fimon također kaže da se svaka književna vrsta može adaptirati za film, no pojedinačni postupci su veoma različiti. Kazališno djelo po svojoj dramskoj strukturi, ličnostima, djelomičnom dijalogu i vremenskom trajanju najviše odgovara prirodi filmskog medija, a glavni zadatak scenarista-adaptatora je da ga filmski „razvije“, odnosno mora se u potpunosti osloboditi kazališnog načina prikazivanja, jer junaci kazališnog djela veći dio onoga što trebaju saopćiti izražavaju riječima, a adaptator mora taj dijalog prilagoditi specifičnostima filmske poetike pošto film ne trpi pretjeranu naraciju i fabuliranje, već traži filmsko-dramsku radnju, odnosno akciju. Što se same radnje tiče, ona je na sceni vezana za jedno mjesto i vrijeme, dok filmska radnja u tom pogledu nema ograničenja, filmski događaji se mogu odvijati paralelno na više mjesta i u različita vremena.⁸¹

Sam Kovačević o adaptaciji drame u film kaže: „Na planu opisa drama je moguća na filmu samo ako se prema njoj zauzme pošten odnos i kaže sebi: Ja ću početi sve ispočetka i rasturiću kompletnu dramu, od koje neće ostati ni kamen na kamenu. Drama mi je samo povod i sad počinjem da radim potpuno novo štivo, tako da neko ko bude gledao film, ako ne bi pisalo da je radjen po drami, ne bi uopšte primetio da je to ikada bila drama.“⁸²

Film se u mnogočemu razlikuje od izvornog teksta. Rekla bih da je film ublažena verzija drame, i dalje je crnohumorna komedija, ali grotesknost samih likova nije toliko

⁷⁹ Dragan Milinković Fimon, *Roman u jugoslovenskom filmu 1945 – 1990*, Institut za film, Beograd, 1999, str. 193.

⁸⁰ Isto, str. 37

⁸¹ Isto, str. 37

⁸² Isto, str. 187

naglašena. Istina, u filmu ima nasilja, ali sve je to prikazano u maniri gangsterskih filmova i nije toliko uznemirujuće kao u samoj drami.

Mjesto i vrijeme radnje u filmu su promijenjeni. Za razliku od drame u kojoj je točno precizirano da se radnja odvija u Beogradu tokom 1972. godine, filmska radnja je smještena u 1930. godine, nakon atentata na jugoslavenskog kralja Aleksandra Karađorđevića koji se dogodio 1934. godine u Marseilleu, i odvija se u nekom malom srpskom mjestu.

Po meni najveća razlika između filmskih i dramskih *Maratonaca* je prikaz ženskih likova. Dok su ženski likovi u drami prikazani statički, bez glasa, bez prava i krajnje podčinjeno, u filmskoj verziji one dobivaju glas. Ne samo da dobivaju glas, nego dobivaju i svoje ja, nisu puki statisti, ne promatraju šutke nego djeluju.

Najveće iznenađenje je Kristina. Nakon dramske verzije Kristine koja šuti, nezainteresirano promatra i radi što joj se kaže, filmska Kristina je itekako glasna i zna što želi. Dobila je i pozadinu, naime, u filmu je predstavljena kao kći Bilija Pitona što joj daje na važnosti i statusu. Između ostalog, nije samo neka nepomična lutkica, već žena koja radi, svira klavir u Đenkinom kinu. Kad je došlo do toga da gubi posao zbog pojave ton filma, nije nijemo prihvatila novonastalu situaciju, već je temperamentno i glasno prosvjedovala. Od Kristine koja jedva prošapće jednu riječ je došlo do Kristine koja ne prestaje vrištati. Ona nije žena koja pleše onako kako se svira, godi joj Mirkova pažnja ali mu ne da blizu jer želi biti s Đenkom, točno zna što želi, a što ne. Prikazana je kao samosvjesna žena kojoj jedino jedna stvar može pomutiti glavu, a to su osjećaji prema Đenki. Koliko god je gruba prema Mirku, toliko je podložna Đenkinom utjecaju, zaljubljenost joj muti razum i učinit će sve za njega. Ne želi se udati za Mirka, nego za Đenku i sve radi da i on poželi istu stvar. Na kraju završava onako kako završiti mora, Mirko ju u naletu ljubomornog bijesa ubija vlastitim rukama, jer ako ju on ne može imati, neće nitko.

Olja je također dobila svoje ja u filmu. Nakon otvaranja testamenta i otkrića da joj nakon toliko godina brige Pantelija nije ništa ostavio, uz ljutnju i ružne riječi napušta službu obitelji Topalović. Za razliku od drame, nije prikazana kao nesigurna mlada cura i njena priča nema nikakvu pozadinu. Međutim, svejedno na kraju završava mrtva, Mirko ju dokrajči, ali ne na onako groteskan i nasilan način kao u drami.

Đenka u filmu nije predstavljen kao kriminalac, već kao vlasnik lokalnog kina. Mirko ga smatra najboljim prijateljem, želi uložiti novac u njegovo kino i postati mu partnerom, čak

želi da mu Đenka bude vjenčani kum, ali Đenka kao da se cijelo vrijeme drži na laganoj udaljenosti, smatra da je bolji od svih. Prikazan je kao vrhunski manipulator, jak na riječima, a to se posebno vidi u situaciji gdje želi snimiti erotski film u kojem glavne uloge imaju Mirko i Kristina. O njegovoj uvjerljivosti posebno svjedoči činjenica da se Kristina ipak odlučila skinuti pred kamerama. Istina, zna da ga Kristina voli, ali ovaj Đenka za razliku od dramskog, ne želi pretjerano vezivanje, njene osjećaje koristi da dobije ono što želi, a ono što on želi nije primjereno jednom gospodinu za kakvog se izdaje. S obzirom da u filmu nije kriminalac, na kraju ne završava uhićen, njegov kraj je prikazan komično – dok je pokušavao popraviti krematorij djed Maks ga je slučajno spalio.

Bili Piton na velikom platnu nije slatkorječivi, kulturni i nenasilni iskapač grobova, već opaki zlikovac, pravi pravcati kriminalac sa cijelom naoružanom bandom iza leđa u maniri najboljih gangsterskih filmova. On nije prijatelj obitelji Topalović, samo poslovni partner kojem duguju puno novaca i zbog toga je jako ljut. Bili i Laki su otvoreno netrpeljivi jedan prema drugome zbog toga što su im djeca u vezi. Bili čak želi udati svoju kćer za Mirka samo da učvrsti klimave odnose sa ne baš najdražim poslovnim partnerima, kao pravi mafijaški don. Naravno, svi planovi se izjalove, on ne dobije novce koje su mu dužni i u gangsterskom obračunu on i njegova banda padaju mrtvi od strane Topalovića.

Čak i situacija sa Pregaženim Čovekom nije kao u izvornom tekstu. Za film je prilagođeno da to bude humorističnije, pa imamo scenu gdje Topalovići bezuspješno pokušaju baciti Pregaženog u bunar, a nakon toga ga bezuspješno pokušaju zakopati na groblju. Obje scene su krajnje smiješne, kako i priliči jednoj crnohumornoj komediji. No tu je stvorena i još jedna žrtva pohmanitalog Mirka, a to je brat od Pregaženog kojeg Mirko ubija kad mu se pojavi na vratima s policijom.

Jedino što je ostalo nepromijenjeno u filmskoj verziji je sama obitelj Topalović. Hijerarhija u obitelji, dinamika njihovih međusobnih odnosa i izraženi patrijarhat su i dalje glavne odlike ove obitelji. Pokreće ih želja za moći, točno znaju tko je koliko nadmoćan u obitelji i svi se pokušavaju dočepati samog vrha piramide. Sama suština je ostala ista, ili se prilagodi ili umri. I u filmu vidimo kako je Mirko evoluirao od zadnje rupe na svirali u bešćutnog vođu, jedan podčinjen i slab mladić je postao najgori i najekstremniji od svih.

Bez obzira što su grotesknost i izopačenost malo ublažene, što je humor malo više naglašen, film svejedno prenosi bit onoga što je Kovačević prvotno želio pokazati –

nemogućnost borbe protiv sustava, ustaljenu hijerarhiju i činjenicu da je moraš poštovati htio to ili ne, nakaradnu sliku društva i predosjećaj da će svemu tome doći kraj.

Za kraj malo zanimljivosti o filmu⁸³:

- Uvodne scene prikazuju arhivske snimke atentata na jugoslavenskog kralja Aleksandra Karađorđevića u Marseilleu 1934. godine.
- Ton film koji se prikazuje u Đenkinom kinu je *Priča jednog dana* koji je izašao 1941. godine. Radnja *Maratonaca* je smještena u 1930. kad se u Srbiji još nisu snimali filmovi sa zvukom.
- Prizori crno-bijelog filma *gole žene* koja se kupa u jezeru, kojeg gledaju Kristina, Đenka i Mirko, su iz češkog filma *Ekstaza*.
- Scena kad Đenka zadnji put dolazi kod Topalovića gdje ga prvo naganja pas pa onda otpadne staklo sa vrata kad pokuca nije bila u scenariju, ali je reakcija Bore Todorovića bila toliko prirodna da je ostavljeno u filmu.
- Scena gdje Maksimilijan povuče Olju u kadu dok ga kupa također nije bila u scenariju, Milivoje Tomić se htio našaliti sa svojom kolegicom, te je to ostavljeno u filmu.
- U sceni gdje Laki opisuje krematorij kao budućnost Đenka to potvrđuje i kaže da je to vidio na svom zadnjem putovanju u Njemačkoj, što bi mogla biti aluzija na prve nacističke koncentracijske logore.

⁸³Preuzeto sa http://www.imdb.com/title/tt0084302/trivia?ref_=tt_trv_trv

13. DASKE KOJE ŽIVOT ZNAČE

Praizvedba *Maratonaca* je bila 23. veljače 1973. na Velikoj sceni Ateljea 212 u Beogradu, pod redateljskom palicom Ljubomira Draškića. Prvotna postava *Maratonaca* je sljedeća: Milivoje Tomić (Maksimilijan Topalović), Milutin Butković (Aksentije Topalović), Đorđe Jelisić (Milutin Topalović), Bora Todorović (Laki Topalović), Milan Gutović (Mirko Topalović), Vesna Pećanac (Kristina), Dragan Nikolić (Đenka Đavo), Taško Načić (Bili Piton), Gordana Marić (Olja), Tomislav Stanojković (Pregaženi Čovek), Vladislav Stevanović (Grobar).

U Ateljeu 212 su izvedeni 212 puta, a posljednja izvedba je bila 19. lipnja 1985. godine. Od davne 1973. pa do danas *Maratonci* su izvedeni bezbroj puta i na bezbroj lokacija, a posljednja je u zagrebačkom *Kerempuhu*.

22. prosinca 2015. godine u Satiričkom kazalištu *Kerempuh* je održana premijera predstave *Maratonci trče počasni krug* Dušana Kovačevića u režiji Ive Milošević, trenutno jedne od najtraženijih i najzanimljivijih redateljskih imena u regiji.

Iva Milošević je diplomirala kazališnu i radio režiju na Fakultetu dramskih umjetnosti u Beogradu. Njena prva režija je bilo *Magično popodne* Wolfganga Bauera u Bitef teatru.

Potpisala je i sljedeće režije: *Shopping & Fucking* Marka Ravenhilla, *Razvaljivanje* Neila LaButea, *Fedrina ljubav* Sarah Kane, *Drama o Mirjani i ovima oko nje* Ivora Martinića, *Iz junačkog života građanstva* Carla Sternheima, *Zmajeubice* Milene Marković, *Kazimir i Karolina* Edena von Horvatha, *Put do Nirvane* Arthura Kopita, *Zmijsko leglo* Vasilija Sigareva, *Proslava* Thomasa Vinterberga i Mogensa Rukova, *Revizor* N. V. Gogolja, *Mala sirena* H. C. Andersena/Srdana Koljevića, *Princeza na zrnju graška* Nede Radulović, *Vuk i sedam jarića* braće Grimm/Ljubinke Stojanović, *Princeza i žabac* H. C. Andersena/Igora Bojovića, *Painkillers* Nede Radulović, *Mizantrop* J. B. P. Moliere, *Glorija* Ranka Marinkovića, *Čudo u Šarganu* Ljubomira Simovića, *Mnogo vike ni za što* W. Shakespearea i *Magično popodne* Wolfganga Bauera.

Dobitnica je nagrada za režiju *Bojan Stupica*, *Ljubomir Muci Draškić*, kao i godišnjih nagrada za režiju SNP i JDP.

Sa svojim predstavama je gostovala u Stuttgartu, Bogoti, San Jozeu, Guadalahari, Sibiu, Madridu, Rimu, Pragu, Rijeci, Splitu, Umagu, Sarajevu, Brčkom, Banja Luci, Kotoru, Budvi, kao i na svim važnim festivalima u Srbiji.

Pod njenom redateljskom palicom uloge u *Maratoncima* su sljedeće: Vilim Matula kao Maksimilijan Topalović, Elizabeta Kukić kao Aksentije Topalović, Nikša Butijer kao Milutin Topalović, Hrvoje Kečkeš kao Laki Topalović, Luka Petrušić kao Mirko Topalović, Maja Posavec kao Kristina, Tarik Filipović kao Đenka Đavo, Filip Detelić kao Bili Piton, Mia Anočić-Valentić kao Olja i Ivo Đuričić kao Pregaženi Čovjek.

Valja spomenuti i ostatak ekipe koji je radio na predstavi, a to su: Dora Delbianco (dramaturginja i prijevod teksta), Gorčin Stojanović (scenograf i oblikovatelj svjetla), Leo Kulaš (kostimograf), Anamarija Filipović Srhoj (asistentica kostimografa), Larisa Navojec (suradnica za ples), a izbor glazbe je odradila sama redateljica.

Iva Milošević se odlučila za povratak izvornom tekstu i poslužila nam predstavu baš onakvu kakva treba biti – groteskan prikaz jedne zajednice čija je svrha kritika društva, kako ondašnjeg kad je sam tekst i nastao, tako i sadašnjeg.

Odmakla se od filmske verzije i na radost svih, nije prepričala film nego nam je dala puno suroviju, ozbiljniju i groteskniju sliku događaja, originalnu verziju koja ipak nije ništa manje smiješna. Kako neki znaju film nazivati „light“ verzijom drame, izvorni tekst više pripada u jednom satiričkom kazalištu jer to nije samo još jedna komedija, već puno više – prikaz i kritika društva kojem pripadamo, surova stvarnost, scene i situacije koje imaju puno dublje značenje nego što odaju na prvi pogled, nešto što ćemo gledati s gnušanjem, ali i smijati se.

Kritičari s oduševljenjem pozdravljaju izvedbe Vilića Matule koji je utjelovio nepokretnog i nijemog Maksimilijana Topalovića i Elizabete Kukić koja tumači Aksentija Topalovića. Oni su svojim maskama, gestama i mimikama izazvali salve smijeha kod publike ali i jako dobro prenijeli grotesknost njihove starosti i neuništivosti. I ostatak ekipe je dobro odigrao svoje uloge, a Maja Posavec i Mia Anočić-Valentić su se odlično snašle u svojim statičkim ulogama i jasno prikazale status žene u topalovićevskom svijetu – radi što ti se kaže i šuti.

Jedna od većih zamjerki ovoj izvedbi je jezik. Naime, izvorni tekst pisan na ekavici je preveden na hrvatski jezik i tu se dosta gubi na dinamici i humoru. Meni osobno je bilo čudno gledati Topaloviće kako pričaju hrvatski, replike nisu bile tako tečne, lagane i prirodne kao što su u originalu.

Scena je postavljena minimalistički. Čak je i vožnja automobilom improvizirana uz pomoć stolica i dvije svjetiljke. Sve je podređeno samim likovima i radnji, uz takav minimalizam na sceni publici nema što odvlačiti pažnju.

Kako same kritike kažu, ova predstava je precizna i opaka kritika Balkana. Film je smiješan, a kazališni komad prije svega surov. I sama redateljica kaže da joj je namjera bila pristupiti tekstu kao dramskom sadržaju, a ne komediji. Glumci su dobili zadatak da studiozno i detaljno izrade psihološki složene likove, a ne jednodimenzionalne tipove kao što je češće slučaj u komedijama.⁸⁴

Predstava je i dalje popularna kao i prije četrdesetak godina, za svaku izvedbu se traži karta više, što sam se i sama uvjerila jedva nabavivši kartu. Kazalište je dupkom puno, ljudi s oduševljenjem čekaju podizanje zastora, očekivanja su velika. Ljudi koji su došli očekujući vidjeti filmsku verziju će se vjerojatno iznenaditi, ali će sigurno izaći bogatiji za jedno novo iskustvo.

Sve u svemu, predstava će se nekome svidjeti više, nekome manje, ali mora se priznati da je redateljica odradila dobar posao, publika ovu izvedbu vidi baš onakvu kakva treba biti – kao crnohumornu komediju, kritiku društva, komad koji će te natjerati na smijeh ali i na duboko promišljanje o vremenu u kojem živimo koje, nažalost, nije puno drugačije od onog u kojem je sami tekst i nastao.

⁸⁴Preuzeto sa <http://www.kazalistekerempuh.hr/repertoar/maratonci-trce-pocasni-krug/>

14. ZAKLJUČAK

Već desetljećima *Maratonci* trče svoj počasni krug i čini se da se još nisu umorili, kao ni publika koja ih prati. Protrčali su kroz dramu, predstavu, film, mjuzikl, operu, strip, čak su promijenili i spol, a kako sam autor kaže, jedino što je preostalo je da protrče kroz reviju na ledu.

Kroz ovaj rad smo se upoznali malo bliže s likovima, pokušali smo otkriti što ih točno pokreće i koja je njihova pozadina. Odmaknuvši se od humora i zagrebavši malo ispod površine smo otkrili svijet toliko mračan, zao i groteskan kojeg se ne bi posramio ni najbolji horor. Želja za moći i prestižem, patološka ljubomora, nepovjerenje i život u strahu od najbližih, mračni umovi bez trunke savjesti su karakteristike koje krase naše likove. Kriminal je normalna i prihvaćena pojava, prolaziti kroz život kao pošten čovjek je najveća glupost i krajnje je neisplativo, a kritizirati druge je sredstvo uzdizanja samoga sebe. Vidjeli smo kako likovi funkcioniraju u različitim umjetničkim formama – drami, predstavi i filmu, i bez obzira na neke preinake, bit samog djela je ostala nepromijenjena, a poruka koja se pokušava prenijeti publici je i dalje jasna i snažna.

Kritika društva, koja je itekako očita, je ublažena humorom da gledatelji/čitatelji ne bi ostali šokirani suočeni sa surovom i ružnom stvarnošću života. Zanimljivo je da su *Maratonci* smješteni u 1970-e godine (odnosno, u filmu, u 1930-e), a sama kritika društva je primjenjiva i na današnje doba. Razlog tomu je očito ismijavanje mentaliteta, koje se kroz godine nije promijenilo, a to ovo djelo i dalje čini iznimno popularnim i omiljenim kod publike. Vrijeme u ovom djelu je samo dekor, daje određenu pozadinu, ali likovi i tema su bezvremenski i lako primjenjivi u bilo kojem razdoblju.

Snažna arhetipska osnova je još jedan čimbenik zbog kojeg publika ovo djelo, svjesno ili nesvjesno, percipira kao nešto poznato i normalno. Sukob otac-sin, gdje otac vidi sina kao prijetnju, patološka ljubomora i nametanje vlastite volje je stereotip koji će opstati sve dok postoji društva jer je to obrazac ponašanja koji se prenosi s koljena na koljeno.

Ideologija likova, koja je u ovom djelu prvenstveno obiteljska, se može promatrati i kroz ideologiju društva, jer i jedna i druga počivaju na stremljenju ka dominaciji, apsolutnoj vladavini i moći. Sama slika obitelji Topalović je ujedno i slika društva, u kojem ne možeš

uspjeti ako imaš drugačije svjetonazore od okoline, moraš se prikloniti većini, igrati po njihovim već davno ustanovljenim pravilima i poštivati hijerarhiju. U suprotnome, za tebe nema života.

Ako slika obitelji Topalović predstavlja sliku društva, onda njihovo ponašanje prema ženama oslikava položaj žene u društvu. Prikazane su kao potlačene, manje vrijedne, bez glasa i stava, stvorene samo da služe muškim potrebama. S obzirom da je drama nastala početkom 1970-ih godina, pretpostavljam da je takva slika onda bila poprilično točna, ali se iskreno nadam da takav prikaz žene više nije primjenjiv u današnjem dobu.

Slika mračnog, iskvarenog i grotesknog svijeta koju nam je Kovačević poslužio dobro začinjenu kvalitetnim i bezvremenskim humorom je receptura koja se pokazala jako dobrom i uvijek prihvaćenom od strane publike. Ne sumnjam da će *Maratonci*, na opću radost svijeta, svoj posljednji krug trčati još mnogo puta i nasmijavati generacije koje tek dolaze.

15. LITERATURA

- Biti, Vladimir, *Pojmovnik suvremene književne teorije*, Matica hrvatska, Zagreb, 1997.
- Critchley, Simon, *O humoru*, Algoritam, Zagreb, 2007.
- Deretić, Jovan, *Kratka istorija srpske književnosti*, Adresa, Novi Sad, 2007.
- Gilić, Nikica, *Uvod u teoriju filmske priče*, Školska knjiga, Zagreb, 2007.
- Jakšić Provči, Branka, *Paralele i susretanja – Dušan Kovačević i Aleksandar Popović*, Filozofski fakultet Univerziteta u Novom Sadu, Odsek za srpsku književnost, Novi Sad, 2012.
- Janković, Nikola, *Balkanski špijun i njegovi nastavci*, Službeni glasnik, Beograd, 2011.
- Kovčević, Dušan, *Maratonci trče počasni krug* u: Kovačević, Dušan, *Odabrane drame I*, Stubovi kulture, Beograd, 1998.
- Kuzmić, Aleksandra, *Slika sveta u dramama Dušana Kovačevića. Gola istina i čas istorije*, Muzej pozorišne umetnosti Srbije, Beograd, 2014.
- Marjanović, Petar, *Mala istorija srpskog pozorišta XIII – XXI vek*, Pozorišni muzej Vojvodine, Novi Sad, 2005.
- Milinković Fimon, Dragan, *Roman u jugoslovenskom filmu 1945 – 1990*, Institut za film, Beograd, 1999.
- Solar, Milivoj, *Teorija književnosti*, Školska knjiga, Zagreb, 1977.
- <http://www.kazalistekerempuh.hr/repertoar/maratonci-trce-pocasni-krug/>
- <http://www.imdb.com/title/tt0084302/>
- <http://www.jutarnji.hr/kultura/maratonci-trce-pocasni-krug-u-kerempuhu-hrabra-predstava.-precizna-i-ostra-kritika-balkana/200626/>
- https://hr.wikipedia.org/wiki/Maratonci_tr%C4%8De_po%C4%8Dasni_krug
- http://bozidaramilojkovic.blogspot.hr/p/blog-page_6.html